



T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**HIRİSTİYAN ERMENİLER İLE MÜSLÜMAN ERMENİLERDE KİMLİK
VE GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: HATAY VE MUŞ İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS

Botan YILDIRIM

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zafer DURDU

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM

**HRİSTİYAN ERMENİLER İLE MÜSLÜMAN ERMENİLERDE KİMLİK
VE GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: HATAY VE MUŞ İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS

Botan YILDIRIM

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zafer DURDU

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**HİRİSTİYAN ERMENİLER İLE MÜSLÜMAN ERMENİLERDE KİMLİK
VE GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: HATAY VE MUŞ İLİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayanın
Botan YILDIRIM
2141104014

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 27.09.2024
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 25.10.2024

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zafer DURDU
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ünal BOZYER
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2024 - Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 17/07/2024 tarih ve 1156/8 c sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, SOSYOLOJİ Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Botan YILDIRIM'ın "HIRİSTİYAN ERMENİLER İLE MÜSLÜMAN ERMENİLERDE KİMLİK VE GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: HATAY VE MUŞ İLİ ÖRNEĞİ" adlı tezi incelemiş ve aday 27/09/2024 tarihinde saat 14.30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zafer DURDU

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ünal BOZYER

Üye

Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN

YEMİN

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “HİRİSTİYAN ERMENİLER İLE MÜSLÜMAN ERMENİLERDE KİMLİK VE GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: HATAY VE MUŞ İLİ ÖRNEĞİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dūřecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gōsterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/09/2024
Botan YILDIRIM
İmzası

Hristiyan Ermeniler ile Müslüman Ermenilerde Kimlik ve Gündelik Yaşam Pratikleri: Hatay ve Muş İli rneği

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Hristiyan Ermeniler ile Müslüman Ermenilerin gündelik hayat ve kimlik algıları hususundaki pratiklerini ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra bu iki grup arasındaki ilişkinin ne çerçevede var olduğunu, aralarında nasıl bir temas olduğunu ve bu ilişkinin nasıl işlediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada Hatay ilinde yaşayan Ermeniler ve Muş ilinde yaşayan Ermeniler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ana bölümlerinden ilkinde kimlik kavramı tanımlanmıştır. İkinci ana bölümde gündelik hayat kavramına değinilip ardından gündelik hayatın kültürel bağlamı ele alınmıştır. nc bölümde araştırmanın yöntem kısmını ele alırken, dördüncü bölümde bulgular ve değerlendirmeler yapımış olup sonuç kısmıyla alışma bitirildi. Bulgular blmnde yaptığımız grşmelerin değerlendirilmesi yapımıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Hristiyan, Müslüman, Kimlik, Gündelik Hayat

Identity and Daily Life Practices of Christian Armenians and Muslim Armenians: the Example of Hatay and Mus Provinces

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the practices of Christian Armenians and Muslim Armenians regarding Daily life and their perception of identity. In addition, it is aimed to reveal the framework of the relationship between these two groups, what kind of contact there is between them and how this relationship works. In the study, interviews were held with Armenians living in Hatay province and Armenians living in Muş province. Our study consists of four parts. In the first of the main sections of the study, the concept of identity is defined. In the second main chapter, the concept of Daily life is mentioned and then the cultural context of Daily life is discussed. While the third chapter discussed the method part of the research, the fourth chapter made findings and evaluations and concluded the study with the conclusion part. In the findings and evaluations and concluded the study with the conclusion part. In the findings section, our interviews were evaluated.

Key Words: Armenians, Christian, Muslim, Identity, Daily life

ÖN SÖZ

Gündelik hayat ve kimlik kavramı, sosyolojinin ilgi alanına yakın dönemde girmiş olan iki kavramdır. Bu çalışma, kendi kimlik ve özelliklerini koruma konusunda zorluklar yaşamış olan, etnik kimlikleri sebebi ile zaman zaman ayrımcılığa maruz kalmış ve ötekileştirilmiş olan Ermenilere odaklanmaktadır. Bu çalışmada Hıristiyan ve Müslüman Ermenilerin kimlik kavrayışları ve gündelik hayat içerisinde sergiledikleri pratikleri ele alınmıştır. Tez konusunu seçmemdeki en önemli nedenlerden biri bu alanda çalışma eksikliği görmemden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma neticesinde dini kimliklerin farklı olması durumunun aynı toprak parçası üzerinde hep birlikte yaşıyor olmamızın önüne geçmemesi umulmaktadır. Bunun yanı sıra da ileride bu konuda yapılacak olan çalışmalara referans olması temennisi ile yapılmıştır.

Hıristiyan ve Müslüman Ermenilerin kimlik ve gündelik hayat karşılaştırması konusunda çalışma yapma isteğim üzerine beni destekleyen, çalışmamın her aşamasında bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen, gerek maddi gerekse manevi yardımlarıyla yanımda olan, öneri ve yönlendirmeleri ile bu çalışma sürecinin tamamlanmasında katkıda bulunan çok değerli ve kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Zafer DURDU'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Görüşmeler yaptığım illerde, beni geri çevirmeyip benimle bu görüşmeleri yapmış olan değerli katılımcılara da teşekkürlerimi sunmak isterim. Yaşamış olduğum bütün sorunlara rağmen her an her koşulda yanımda olan, sevgi ve ilgisini benden hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamı gerçekleştirebilmem için benimle her iki ili gezen katılımcılara ulaşabilmem de çok büyük destek veren sevgili eşim Vedat AYDIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Büyük bir mutluluktur insanın büyükleriyle aynı evin içerisinde yaşayabilmiş olması. Çocukluğum babaannemin eteğine saklanarak, anneannemin bahçesindeki elmalardan yiyerek geçti. Küçüktüm dedemi kaybettiğimde ama bir dedem daha vardı. Bu yaşlarıma değin onunla yaşamış olmanın mutluluğu tarif edilemez. Bu küçük ama çok büyük ailenin bir parçası olduğum için çok müteşekkirim aileme. Bazen yalnız hissetsem de bana hep destek oldukları için anneme, babama, kardeşlerim ve ablamdan farksız olan halama da şükranlarımı sunuyorum.

En büyük şansım, ailemin koca çınarı, çocukluğumun ve gençlik yıllarımla gölgesi, “Teyzemi sen bulacaksın.” sözlerini kulağıma devamlı fısıldayan, kendisinden bir parça kalp taşıdığım, yakın bir zamanda bize mavi bakan gözlerini, kulağımızı huzurla dolduran sesini bizden alıp, bizimle yolculuğunu tamamlayan kıymetlim, Papken’in torunu, dedem Reşit YILDIRIM’a ithafen...

Botan YILDIRIM AYDIN

27.09.2024

Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMININ TANIMLANMASI

1.1. KİMLİK VE KİMLİK TÜRLERİ.....	6
1.1.1. Etnik Kimlik.....	9
1.1.2. Kültürel Kimlik.....	12
1.1.2.1. Ermeni Tarihi, Ermeni Kimliği ve Dini Kimlik.....	14
1.1.3. Bireysel ve Kolektif Kimlik.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

BİR PRATİKLER KURAMI OLARAK GÜNDELİK HAYAT

2.1. GÜNDELİK HAYAT KAVRAMI.....	26
2.2. GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ.....	28
2.2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinin Oluşumu.....	28
2.3. GÜNDELİK HAYATIN KÜLTÜREL BAĞLAMı.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

3.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	34
3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE PROBLEMLERİ.....	34
3.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	37

3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	38
---------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

4.1. GENEL KATILIMCI TABLOSU.....	39
4.2. DİL BİLGİSİ VE DİNİ PRATİKLER EKSENİNDE YAKLAŞIMLAR.....	41
4.3. GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ	46
4.3.1. Yeme-İçme Alışkanlığı.....	46
4.3.2. Giyim-Kuşam Pratikleri	47
4.3.3. Cenaze, Düğün, Evlilik vs. Ritüelleri	49
4.4. KİMLİK	50
4.4.1. Etnik Kimlik Kavrayışları	50
4.4.2. Kültürel Kimliğe Temas	52
4.4.3. Ötekileştirme	53
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	61
EKLER	64

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 4.1. Muş - Varto İlçesi katılımcılara ait bilgiler	39
Tablo 4.2. Hatay-Samandağ-Vakıf Köy katılımcılara ait bilgiler	40
Tablo 4.3. Muş – Varto ilçesi katılımcıların dil bilgileri	41
Tablo 4.4. Hatay-Samandağ-Vakıf Köyündeki katılımcıların dil bilgileri	42
Tablo 4.5. Varto'daki katılımcıların dini kimlik bilgileri	44
Tablo 4.6. Hatay-Samandağ-Vakıf Köyü'nde yaşayan katılımcıların dini kimlik bilgileri	45

KISALTMALAR LİSTESİ

K.M: Katılımcı Muş

K.H: Katılımcı Hatay

vs. : Vesaire

GİRİŞ

Mezopotamya tarihine baktığımızda Osmanlı'dan başlayıp günümüzde Türkiye Cumhuriyete olan bu topraklar tarih boyunca çeşitli etnik ve dini gruplara ev sahipliği yapmış, kültürel ve sosyal bir zenginliğe sahiptir. Bu farklılıklar zaman zaman toplumsal çatışmalara da yol açmıştır. Fakat bu çatışmalara rağmen tarihsel bir derinlik ve kültürel bir zenginliğinde önemli bir parçası haline gelmiştir. Ermenilerin bu coğrafyada yaşadıkları pek çok etnik kimlik vardır. Türklerle ve Müslümanlarla bir arada yaşadıkları bir tarihleri bulunmaktadır. Türkiye'nin batısında genellikle Türklerle, Yahudi ve Rumlarla yaşayan Ermeniler, doğusunda ise Kürtlerle birlikte yaşamaktadır. Çoğunluğu Müslüman bir coğrafyada yaşayan Ermenilerin, aynı etnisiteden olup farklı inançlara sahip soydaşları da bulunmaktadır. Başta Diyarbakır ve Van olmak üzere Kars, Muş, Bitlis, Elazığ, Adana, Siirt vs. illerde tarih sürecine baktığımızda Ermenilerin yoğunlukta yaşadıklarını bilmekteyiz. Bununla birlikte günümüzde bu sayısı gittikçe azalmıştır ve var olanlar ise ya kendi istekleriyle ya da baskı altında kaldıklarını hissettikleri için din değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Halkların kimliklerine bakıldığında siyasi olaylar ile başlayıp dine uzanan, dil birliği ile bir tarih oluşturan kolektif bellek çerçevesinde ortak amaçlar doğrultusunda coğrafi bir birlik oluşturan kavram ve kurumları görmek mümkündür.

Günümüz dünyasına baktığımızda kimlik en çok önem arz eden kavramlardan biridir. Kimlik, bireylerin kendilerine özgü olan özelliklerini ve gruplara karşı hissettikleri aidiyet duygusunu belirtir. Buna göre ait olmayı ifade eden kimlik kavramı bununla beraber farklılıkları da barındırır. Bu çerçevede bakıldığında kimlik, bir gruplama işlemini nitelemektedir. Bunun yanı sıra kimlik kavramı doğuştan gelen bir yapı olduğu için temelde bireyden başlayarak topluma kadar uzanır. Yani şunu ifade edebiliriz ki kimlik kavramının temelinde birey yer almaktadır. Her ne kadar kimliğin temelinde birey yer alsada onu toplumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Kimliği, “insanın olmak istediği şey ile dünyanın olmasına izin verdiği şeyin buluşma noktası” olarak tanımlayan Erikson'a göre kimlik oluşumunda, ne koşullar ne de istek tek başına belirleyici değildir (Yelken, 1999: 205). Buradan da anlaşılacağı üzere birey her ne kadar kendi tercihleri ile seçmiş olduğu kimliği yaşıyor olsa da onu toplumun dışında tutamayız ve göremeyiz.

Kimlik kazanımlarının sonradan gerçekleşmesi durumu epey sancılı bir süreci barındırır. Kişi tek başına kalmamak için bir gruba ait olmayı ister. Bu durum da dahil olmak istediği grup, bu etnik, dini, siyasi vs., bireyi bünyesine alma noktasında nasıl bir yaklaşım izler bu da önemli konulardan biridir. Bazen bireyler mensup olduğu grupların davranış ve düşünceleriyle çatışabilir, yani birey grubun koşullarını yerine getirmek istemezken bunu yapmaya kendini mecbur da hissedebilir. Sosyal bir varlık olan insan, aidiyet duygusuyla yaşamını sürdürür. Bireylerarası ilişkiler mi önemli yoksa bireyin kendisini gruba ait hissetmesi mi? Hortaçsu'nun buna verdiği cevap şöyledir (2007: 66); Herhangi bir gruba özdeşleşmek için kişilerarası ilişki gerekmez. Önemli olan, kişinin kendisini o grubun üyesi olarak görmesidir.

Gündelik hayat ile birlikte değindiğimiz kimlik kavramında ermeni kimliğini ele almaktayız. Ermeni kimliğini de oluşturan belli başlı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler arasında tarihi birlik, coğrafya, dil ve din birliği, kültürel birlik gibi etkenler önde gelir. Bu etkenler somut kavramlar olarak görünse de aslında bir halkın kolektif belleğini oluşturan soyut ve düşünsel bir yapıya sahiplerdir.

Ermeni toplumu, tarih boyunca birçok sosyal, kültürel ve politik dönüşüm geçirmiş, bu süreçler sonucunda hem Hristiyan hem de Müslüman Ermeniler olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Ermeni toplumu genellikle Hristiyan kimliği ile tanınırken, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan sosyo-politik değişimlerle birlikte Müslüman Ermeniler ortaya çıkmıştır. Bu iki grup arasındaki kimlik ve gündelik yaşam pratiklerinin incelenmesi, hem Ermeni toplumunun iç dinamiklerini hem de çok kültürlü toplumların etkileşim süreçlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Hristiyan Ermeniler, uzun bir tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olup, bu grubun kimlik algıları ve sosyal pratikleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, Müslüman Ermeniler üzerine yapılan araştırmalar sınırlı kalmıştır. Müslüman Ermeniler, genellikle tarihsel ve kültürel bağlamda göz ardı edilmiş veya yetersiz bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum, Müslüman Ermenilerin kimlik oluşumu, gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal entegrasyon süreçleri hakkında derinlemesine bilgi eksikliği yaratmaktadır.

Bu çalışma Hristiyan ve Müslüman Ermeniler arasındaki kimlik algıları ve gündelik yaşam pratiklerini karşılaştırarak, her iki grubun toplumsal ve kültürel etkileşimlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Kimlik, bireylerin ve toplulukların sosyal dünyalarını nasıl algıladıklarını ve bu algıların gündelik yaşamlarına nasıl yansıdığını belirleyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda, Hristiyan ve Müslüman Ermenilerin kimlik oluşum süreçlerinin ve bu kimliklerin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerinin anlaşılması, hem akademik hem de pratik açıdan büyük önem taşır.

Gündelik yaşam pratikleri, bireylerin dini, kültürel ve sosyal kimliklerini nasıl ifade ettiklerini ve bu pratiklerin toplumsal normlarla nasıl etkileşime girdiğini gösterir. Hristiyan ve Müslüman Ermenilerin gündelik yaşamlarındaki benzerlikler ve farklılıklar, bu iki grubun kültürel dinamiklerini ve toplumsal entegrasyon süreçlerini anlamada önemli bir rol oynar. Bu çalışma, bu iki grup arasındaki gündelik yaşam pratiklerinin nasıl şekillendiğini, hangi faktörlerden etkilendiğini ve bu pratiklerin toplumsal ilişkilerdeki yansımalarını incelemeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmada, mevcut literatürdeki eksiklikleri gidermeye ve hem Hristiyan hem de Müslüman Ermenilerin kimlik ve gündelik yaşam pratiklerine dair daha kapsamlı bir anlayış sağlamaya yönelik bir katkı sunmak amaçlanmaktadır. Özellikle, Müslüman Ermeniler üzerindeki sınırlı literatürün yanı sıra, Hristiyan Ermeniler ile yapılan karşılaştırmalı analizler, bu çalışmanın özgün katkısını oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları, hem akademik çevreler hem de toplumsal diyaloglar için önemli referanslar sağlayabilir, bu bağlamda toplumsal ve kültürel anlayışa katkıda bulunabilir.

Bu çalışma, Hristiyan ve Müslüman Ermeniler arasındaki kimlik ve gündelik yaşam pratiklerine dair derinlemesine bir analiz sunarak, bu iki grubun toplumsal ve kültürel etkileşimlerini anlamada önemli bir adım atmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, araştırmanın bulguları, kimlik çalışmaları ve toplumsal entegrasyon süreçleri hakkında yeni perspektifler sunabilir ve literatürdeki boşlukları doldurabilir.

Çalışmamızın ana hatlarını oluşturan kavramdan ilki kimlik kavramıdır. Bir diğeri ise gündelik hayat kavramıdır. Gündelik hayat, içinde yaşadığımız toplumsal

yapının dinamikleriyle bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve süreç içinde kalıplaşarak tekrar edip duran günlük hayat pratiklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Çetin, 2017: 57). Bu tanımdan da yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki gündelik hayat kalıplaşan pratikleri ifade ettiği gibi değişen pratikleri de ifade etmektedir. Örneğin yeme içme alışkanlığı bir gündelik hayat pratiğidir ama yenilen ürünler bir süre sonra değişirse bu gerçekleşen gündelik hayat pratiği de değişmiş olacaktır. Kültürel aktarımlarımız, giyim tarzımız, dinlediğimiz müzikler, boş zamanlarda neler yaptığımız bunların hepsi birer gündelik hayat pratiğidir. Bu noktada çalışmamızın bir diğer ana başlığı da gündelik hayat kavramı olacaktır.

Yapmış olduğumuz araştırma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kimlik kavramına değinilmiş ve özellikle bizim için önemli olan etnik, kültürel kimlik gibi kimlik türleri de çalışmamızda yer almıştır. Bu bağlamda etnik kimlik için birçok farklı bakış açısıyla giderken, kültürel kimlik için ise Hall'un yaklaşımı benimsenmiştir. İkinci bölüme gelindiğinde ise gündelik hayat kavramına dair bir çalışma yapılmıştır. Bu bölümde de Lefebvre'nin yaklaşımı temel alınmıştır. Bu bölüm gündelik hayatın kültürle olan ilişkisine dair anlatı yapılarak bitirilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntem ve tekniklerine değinilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde ise yapmış olduğumuz görüşmelerden yola çıkarak temalar oluşturulmuş, katılımcılarımıza dair tablo şeklinde bilgiler verilmiştir. Katılımcılarımızdan elde ettiğimiz veriler temalar halinde yorumlanmıştır.

Çalışmanın amacına gelindiğinde ise, yöntem kısmında da belirttiğimiz üzere, iki farklı dine mensup olan fakat bununla birlikte aynı etnik kökenden gelen bu iki topluluğun kimliksel değişimleri söz konusu olmuş mudur?, Gündelik hayatlarında ne gibi farklılıklar ortaya çıkmıştır?, Kendilerini ifade ediş biçimleri nelerdir? ve özellikle Muş ilinde yapmış olduğumuz görüşmelerde dinin kimlik üzerinde ne gibi etkileri olmuştur ve bu durum bir asimilasyona götürmüş müdür? bu sorulara cevaplar aranmıştır. Bu iki farklı grubun nasıl ilişkilendiği ve bunu dışa nasıl yansıttıklarına dair sosyolojik bir bakış açısı ortaya koymaktır.

Çalışmamızın önemine gelecek olursak da bu tarz çalışmaların, daha sonra yapılacak olan benzer çalışmalara ışık tutacağını düşünmemiz dolayısıyla yapılmıştır. Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde de görmüş oluyoruz ki bu çalışmaya

benzer bir çalışma yapılmamıştır. Tabii ki kimlik üzerine veya gündelik hayat üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Fakat bu çalışmada önem verdiğimiz Şey toplulukların aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen farklı dini kimlikler tarafından çok kuvvetli bir Şekilde etkileniyor olmalarıdır. Bu tarz bir etkilenme durumunun olmasını da ciddi bir asimilasyona bağlamaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMININ TANIMLANMASI

1.1. KİMLİK VE KİMLİK TÜRLERİ

Kimlik kavramı çok yönlü ve farklı disiplinlerde birçok yönden ele alınan bir kavramdır. Kimlik kavramının “Identity” kelimesine karşılık geldiğini varsayalım. Bu kelime Latince “idem” kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin de aynılık ve değişken olmayan olarak vurgulandığını düşündüğümüzde, kimlik kavramının tam olarak karşılığını vermediğini ifade edebiliriz. Çünkü kimlik kavramı aynılık olduğu gibi farklılıkları da içerir ve değişkenliğe uğrayabilecek bir kavramdır. Kimlik birbirine paradoks olan aynılık (sameness) ve farklılık (difference) gibi iki kavramın kombinasyonuna dayanmaktadır (Anık 2012: 21). Kimlik; etnik, kültürel, dinsel ve ulusal farklılıklar hususundaki anlaşmazlıklarda çok önemli bir unsur olmaktadır (Yolcu 2015: 163). Bu kavramın pek çok farklı şey üzerinde ki etkilerinden söz etmek mümkündür. Bir etnisiteyi veya bir dini yaklaşımı belirtirken kimlik kavramını kullanarak grupsal bir çerçeve izlemekteyiz. İnsanın var olma arzusundaki söylemleri farklı kimlikler üzerinden oluşmaktadır. Bireyin kendini ifade etme, algılama ve başka bireyler ile iletişim kurma sürecindeki karmaşık ve çok boyutluluk durumu kimlik kavramını yansıtır. Hall kimliğin geçmişe olduğu kadar geleceğe de ait olan bir kavram olduğundan söz eder. İnsanların kimlikleri onların kim olduklarını –toplumsal kategorilerini- tanımlar (Akerlof ve Kranton, 2016, s.16). Sosyolojide de olduğu üzere felsefe, sosyal psikoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinlerde de incelenen kimlik, bireyin belirli bir toplumsal çerçevede kendisini nasıl konumlandığı, bu bağlamda sahip olduğu inanç, değer ve kültürel geçmişi barındırır. Oxford İngilizce Sözlüğü’ndeki tanıma göre kimlik, “bir kişi ya da şeyin bütün zaman ve koşullardaki aynılığı, bir kişi ya da şeyin başka bir kişi ya da şey değil de kendisi olduğu gerçeği ya da koşulu... özde, bileşimde, doğada, özelliklerde ya da üzerinde düşünülen özel niteliklerde, mutlak ve temel aynılık, birlik” gibi anlamlara gelmektedir (Mollaer 2019:41). Kimlik, bireyin içsel özelliklerinin yanında bir de dış faktörlerin etki etmesiyle de biçimlenen bir kavramdır. Bireyin kimlik oluşumunda benzersiz özellikleri, duygu, düşünce gibi iç faktörleri olduğu kadar etnik köken, dil, din, kültürel bağlam, içinde bulunduğu toplum yapısı vb. gibi dış faktörler de önemli rol oynar. Bununla beraber elde edilen yaşam deneyimleri, aidiyet duygusu ve toplumsal ilişkiler de kimliğin oluşmasında yer alan etkenler arasında sayılabilir. Kavram olarak kimlik,

kolektif aidiyetlerden başka, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamını ifade etmektedir (Bostancı 1998: 42). Bireylerin edinilmiş kimliklerinin yanı sıra sonrasında kazanılmış kimliklerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kimlik, bir noktada sabit duran bir yapıdan ziyade sürekli olarak şekillenen ve değişen bir yapıdır. Kimlik, kişisel bütünlüğü sağlayan, derinlik, içsellik ve süreklilik gibi öğelerle tanımlanan kurucu bir toplumsal-ruhsal fenomendir (Mollaer 2019:43).Birey yaşamı boyunca farklı zaman dilimlerinde birçok deneyim yaşar, sosyal ilişkiler kurar ve bu süreç içerisinde kimliğini etkileyen çeşitli durumlar ile karşılaşır. Bireyin sahip olduğu kimliği, geçmiş, şimdi ve gelecekteki deneyimlerin bir sentezi olarak sürekli dönüşen bir yapıya sahiptir. Ancak kimlik bireyin sadece içsel dünyasıyla sınırlı değildir. Toplumsal kimlikler ve toplum dinamiği, toplumsal bir gruba ait olma arzusu ve bireyin toplum içindeki rolü de kimliği etkileyen faktörler arasında yer alır. Bireyin kendini içerisinde bulduğu toplumsal ağlar, kültürel norm ve değerler kimlik oluşumunda belirleyicidir. Kimlik araştırmaları hususunda öncelikli sorulması gereken sorulardan biri “Ben Kimim?” sorusu olmalıdır. Kimlik, bizim kim olduğumuzu ve başka insanların kim olduğunu anlamamız ve karşılıklı olarak diğer insanların kendilerini ve başka insanları (biz de dahil) anlamalarıdır (Jenkins 2016: 20). Dolayısıyla kimlik durağan olmayan bir kavramı ifade etmektedir. Bu şekilde birey, kendilik bilincini, dahil olduğu grup içerisindeki kişilerarası etkileşim ve iletişimi ortaya koymayı amaçlamış olacaktır. Peki bu noktada bir grup içerisine dahil olan birey grubu mu tanımlar? Akiva Orr’dan aktaran Güven, bireyler, grubun değil yalnızca kendi kimliklerini tanımlayabilirler (Orr’dan akt. Güven, 2011, s.28) ifadesinde bulunmuştur.

Kimlik ile ilgili yapılan çalışmalar, bireyin iç dünyasını anlamının yanı sıra toplumsal yapı, etnik çeşitlilik ve kültürel değişimlerin bir araya gelmesiyle açığa çıkan karmaşık dinamiklerin anlaşılmasına da katkıda bulunur. Christopher Charles’a göre kimlik iki ayırım üzerinden inşa edilir. İlki bize başkaları tarafından tanımlanan ve fiziki özelliklerimizin de dahil edildiği ayırım olan itibari kimlik, ikincisi ise bireyin hayatında önem verdiği kategorilerin sınırları dahilinde kendisini tanımlayıp olumlamaıdır ki bu da kendiliğinden olumlanan kimliktir (Güven, 2011, s.29).

Kimlik iki unsurdan ibarettir: tanımlayan ve tanımlanan (Eralp 1997: 19). Bu tanımdan yola çıkarak şunu ifade edebiliriz ki birey tanımlanan ve toplum ise tanımlayan olarak ele alınır. Kimlik “öteki” ne göre tanımlanır, yorumlanır ve anlam kazanır (İnaç 2016: 34). Derrida’nın kimlik tanımlamasında da farklılık nosyonu bulunmaktadır. Onun bakış açısıyla kişi kendisiyle aynı ve özdeş olanlar ile bir kimlik kategorisi oluşturur. Dolayısı ile farkında olmadan da birey kendisinden farklı olanlarında farklı bir kimlik kategorisinde bütünleştirildiğini ve bu kimliğin ayrılık, bir başka ifade ile bireyin karşısındakine göre kendini konumlandığını ifade eder. İnaç, kimliğin sadece ötekilik üzerine kurgulanırsa, ötekini yok etmek, inkar, aşağılama, çatışma gibi durumların ortaya çıkacağını belirtir. Bu durumda da kimlik tanımlamasının iki gerçekliği ortaya çıkar. Birincisi; kültürler genelde kendi olumsuzluklarını ve kötülüklerini öteki olarak kabul ettikleri kimliklere hamlederek, yansıtma içgüdüleriyle kendilerini temize çıkartmaya ve meşrulaştırmaya çalışırlar. İkinci gerçeklik ise, kimlik tanımlamalarının hem kapsayıcı hem de dışlayıcı karakterini yansıtır (İnaç 2016: 34-35). Hortaçsu “Ben Biz Siz Hepimiz” adlı eserinde kimlik kavramı üzerinde durur. Benlik kavramının bireyi diğerlerinden ayıran ve aralarındaki farklılıkları vurgulayan bir tanıma sahip olduğunu belirtirken, kimliğin ise bireyi toplumsal alanda bir yere konumlandığını ifade etmektedir. Sosyolojik olarak kimlik kavramına göre kişiler toplum içinde birden çok kimliğe sahiptirler (Hortaçsu 2007: 23). Bireyler birden çok kimliğe sahip olduklarından dolayı bu durumda da kimliğe önem ve bağlılık da yaşarlar. Bu da kimliğin zaman ve mekan içindeki sürekliliğini belirler. Kişiler önem verdikleri ve bağlı oldukları kimlikleri korumaya çalışırlar (Hortaçsu 2007: 24). Roccas ve Brewer farklı kimliklerin tamamen veya değişik ölçülerde örtüşebileceğini, bir kimliğin diğerinin parçası olabileceğini (kadın-anne gibi) veya iki kimliğin daha üst bir kimliğin öğeleri (anne-çalışan kadın-kadın gibi) söyler (Hortaçsu 2007: 60-61). Bu bağlamda kimlik kavramı, bireyin içsel benzerliği ile dış faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan komplike bir yapıdır. Dolayısıyla bu kavram, bireyin varoluşunu anlama, toplumsal yapıların iç içe geçmişliğini keşfetme ve kültürel farklılıkları fark etme yolunda önemli bir araştırma alanı olmuştur. Birey olarak insan kendi hayatı süresince kimlik merdiveninin basamaklarını defalarca inip çıkabilir (Aktürk, 2013, s.35).

Sosyoloji biliminde, kimlik düşüncesi, bireylerin kendilerini farklı grupların mensupları olarak tanımlamalarıyla ifadesini bulur (Güven, 2011, s.27). Bu gruplara örnek gösterecek olursak dini, etnik, cinsiyet vb. grupları sıralayabilir.

Kimliğin bir sosyal bilim terimi olarak 1950'lerden itibaren kazandığı popülerliğin en önemli nedenlerinden biri birey-toplum ilişkisiyle ilgili klasik tartışmaya uyarlanmasıydı (Gleason 2014: 46 akt. Mollaer 2019: 31). Kimlik, varoluşumuza içkin; özdeşlik ile farklılık, aidiyet ile özerklik, güvenlik ile özgürlük, tikellik ile evrensellik gibi gerilimleri çevreleyen geniş bir politik spektrumda yer almaktadır (Mollaer 2019: 31).

Kimlik yalnızca kendisinden hareketle düşünülemez ya da geliştirilemez... kökeninde yer alan o radikal kırılma ya da çatlak olmadan, kimlik kendini kuramaz, hatta tahayyül bile edemez (Said 2004a: 72 akt. Mollaer 2019: 34).

1.1.1. Etnik Kimlik

Sosyal bilimlerde belki de üzerinde en çok çalışma yapılan kimlik türlerinden biri etnik kimliktir. Etnik kimlik, bireyin veya bir toplumsal grubun ortak kültürel, dilsel, dinsel ve sosyal özelliklere dayalı olarak kendilerini birbirinden ayıran ya da bağlayan özelliklerin bütünüdür. Bu çerçeveden baktığımızda bu kimlik türü genellikle belirli bir coğrafi bölgeden, dil veya kültürden gelmeyle ilişkilendirilir. Etnisite kavramı çok yönlü bir boyuta sahiptir. Bu da etnik ilişkilerin kaygan bir zemine sahip olmasından ve bu kavramın doğasında yer alan belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Etnisite kavramı doğuştan sahip olunan bir kavram değildir, zaman içerisinde edinilen bir kavramdır. Bireyin kendini bir grupla özdeşleştirdiği ve bu grupla ilişkilendirdiği anlamı ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle bireyin yaşadığı toplum içerisinde, kendini ait hissettiği etnik grupla şekillenir ve bu durum da davranışlarını, tercihlerini ve ilişkilerini etkiler. Modernleşmenin ortaya çıkışıyla birlikte etnik toplulukların bağları zamanla azalmakta, bu topluluklar karmaşık ve kültürel olarak heterojen toplumlara dönüşmektedirler (Malesevic 2019: 19). Bireyler bazen etnik kimliklerine dayanarak bazı toplumsal, ekonomik ve siyasi davranışlarda bulunabilirler ama çoğu zaman da diğer kimliklerinin ve ihtiyaçlarının dürtüsüyle hareket ederler, çünkü insan sadece etnik bir varlık değildir (Aktürk, 2013: 140).

Etnik kimlikler, bir arada olma ve yardımlaşma duygusu oluşturmanın yanı sıra farklılıkların anlaşılmasına ve zenginliklerin artmasına da katkı sağlamış olur. Ancak etnik kimlik, sadece bireylerin içinde bulunduğu grubun özelliklerini taşımakla kalmaz aynı zamanda dışarıya karşı tanımlayıcı bir unsur olarak da kullanılabilir. Bireylerin kendilerini tanımladıkları bir kavram olmanın yanında gruplar arası ilişkilerde toplumsal yapıları, politikaları ve toplumun diğer alanlarında var olan çeşitli sosyal ilişkileri de etkiler. Farklı etnik gruplar arasında yaşanan etkileşimler kültürel alışveriş, anlayış gibi uyumları sağlamanın yanı sıra çatışmalara da neden olabilecek nitelik taşır. Etnik kimliklerin hem zorlayıcı hem de durumsal olması mümkündür (Fenton, 2001: 151).

Etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranış sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terim olarak açıklanmaktadır (Marshall, 1999: 215). Etnisite kavramı ırk kavramından farklı bir şey olarak düşünülmelidir. Irk kavramının altında biyolojik değişkenler ele alınırken, etnisite deyince daha çok kültürel, dilsel ve toplumsal benzerliklerin kastedildiği vurgulanmaktadır (Somersan, 2008: 87). Bu çerçeveden bakıldığında ırk kavramını ifade ederken biyolojik değişkenleri ele alırsanız, etnisite kavramının da ise sosyolojik bir anlam ifade edilir. Etnik gruplarda kuşaktan kuşağa bir aktarım söz konusudur ve bu sınırlarla durdurulabilecek bir durum değildir.

Etniklik bir etnik kimlik içerisinde kazanılır (İnaç, 2016: 50). Bir kimsenin kültürel anlamda etnisitenin bilincinde olabilmesi ve bu kimliği kazanabilmesi adına bir etnik kimlik içerisinde olması gerekmektedir. Aynı zamanda etniklik, kolektif şekilde birbirlerine sürtünen benzerlik ve farka dayanır: “bize” ve “onlara.” (Jenkins, 2016: 95). Birey aynı anda birden çok gruba dahil olabilmektedir. Örneğin, Ermeni olarak bir etnik gruba dahil olan birey, İslamiyet’i benimsiyor olmasından dolayı da bir başka etnik gruba dahil olabilir. Bu durumda da iki gruptan birinden dışlanma da yaşayabilir ya da gruba daha da dahil olabilir. Etnik grup, dahil edilme ya da gruptan dışlanma kriterlerini kendi belirleyen ve öznel olarak kendi bilincini oluşturmaya çalışan bir etnik topluluktur (İnaç, 2016: 50).

Etnik kimlikler tarihsel süreç içerisinde oluşturulmuş toplumsal tasarımlardır ve bunları tamamen homojen olarak da görmemek gerekir (Anık, 2012: 53). Barth'ın etnik kimliğe yaklaşımı açısından bakıldığında, etnik kimliği oluşturan kültürel bileşenler zaman içerisinde değişebilmektedir. Ancak bir etnik grubu diğerlerinden ayıran – kültürel – özellikler veya farklılıklar yine olacak ve bu tür farklılıklar üzerinden etnik kimlik süreklilik kazanmış olacaktır (Anık, 2012: 53).

Sosyal bilimlerde kimlik üzerine yapılan araştırmalar, etnik kimliklerin nasıl oluştuğunu, nasıl değiştiğini ve toplumsal alanda nasıl bir rol oynadığını anlamak için yoğunlaşır. Bazı kimlik grupları için, dilleri ve tarih içerisinde oluşmuş ortak yaşam biçimleri, farklı cemaatsel kimliklerini oluşturmaktadır ve çoğu etnik grup bu karakteristikleri gösterir (Tok, 2003: 70). Başka koşullarda etnik kimlikler gönüllü olarak değişir; örneğin dil kullanımına, giyim kuşama ve evliliğe ilişkin kurallar günlük hayat içinde yeniden müzakere edilirler (Fenton, 2001:24). Bu kapsamda gözlem, görüşme ve kültürel analiz gibi yöntemler, etnik kimliğin bireyler arası etkileşimlerdeki rolünü anlamak için kullanılır. Yapılan çalışmalar etnik kimliğin esnekliğini, dönem içerisindeki değişimlerini ve toplumun genel olan dinamikleriyle nasıl etkileşime girdiğini irdeleyerek, toplumsal uyumu teşvik etme ve kendinden olmayan kimlikleri kucaklama hususunda yol gösterici olabilir. Bireyler, geliştirdikleri grup dışı toplumsal ilişki süreçlerinde 'öteki' tarafından ya tanınırlar (recognition) ya da tanınmazlar (unrecognition). Birey ve ya grup tarafından oluşturulan etnik kimlikler, bu süreçler sonrasında tasarlanır. Bu tanınma ya da tanınmama süreçlerinde şekillenen ön yargılar, olumlu veya olumsuz düşünceler, kimliğin oluşumunu doğrudan belirleyen unsurlardır (Barth, 2001; 7).

Sonuç itibariyle etnik kimlik, bireylerin kendilerini ve diğerlerini algılamalarını, toplumsal ilişkilerini ve gruplar arası etkileşimleri büyük ölçüde etkileyen karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır. Etnisite ile doğrudan bağlantılı olan etnik kimlik kavramı bir inşa sürecini de ifade etmektedir. İnşa olarak tanımlanmasının nedeni de modern bir olguya tekabül ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Etnisite kavramı durağan olmanın yanı sıra sürekli bir değişkenliğe sahiptir. Paylaşılan anlamlar çerçevesinde var olan kültürel bir olgu olduğunu da ifade edebiliriz. Etnik kimlikler akışkan, esnek, değişebilir ve isteğe bağlıdır (Malesevic 2019: 70).

1.1.2. Kültürel Kimlik

Kültür kavramı insan üretimi ekseninde var olan her şeydir. Gündelik hayattaki pratikler, gelenek ve görenekler, inançlar vs. bunların hepsi kültürü oluşturan şeylerdir. Kültür insanların gündelik hayat karşısında geliştirdikleri ve semboller olarak aktardıkları anlamlar bütünüdür (Çetin, 2017: 59). Bireyin kimliğini inşa etme aracı olarak kültür, farklı bağlamlarda çoklu kimlik taleplerinin ve hatta çoklu kimliklerin varlığından dolayı kültürel kimlik kategorileri olarak karşımıza çıkar (Pamuk 2014: 77). Birey birbirinden farklı birçok kimliği kendisinde taşıyabilir. Örneğin, İslamiyet inancı olan bir kişi aynı zamanda Hıristiyanlık inancı olan kiliseye mum yakma ritüelini de bir kültürel form olarak görüp bunu gerçekleştirebilir.

Kültürel kimlik gerçek (somut) kişilerin zorunlu bir unsurudur (Tok 2003: 28). Kültürel kimlik aynı zamanda kolektif kimlikle de özdeşleşebilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bireysel olarak edinilmiş olan kültür formlarının yanı sıra bir grup kültürü olarak var olan kültürler de mevcuttur. Kültürel kimlik bireylere “biz” deme imkanı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır (Pamuk 2014: 79). Kültürel kimlik irade ve seçimin rol oynamadığı bir durum olmaktan çok, bir seçim meselesidir (Tok 2003: 68). Bireylerin doğuştan içinde buldukları kültürlerin yanı sıra sonradan seçtikleri kültürler de olabilmektedir. Bu duruma baktığımızda da bir seçimin olduğunu görmekteyiz. Bir kimsenin, kimliğini biçimlendiren kültürle mutlak surette özdeşleşmeyip, yeni bir kültürel kimlik benimsemeyi seçebilmesi gerçeği, kültürel kimlikle ilgili olarak seçimin gerçekten rol oynadığını gösterir (Tok 2003: 86). Örneğin asimile olmuş toplumlarda belli bir güce erişebilmek adına kendi kültürel kimliklerinden fedakarlıkta bulunabilirler. Bu da zorunlu olarak başka bir kültür seçimine yol açar. Kimlik Siyaseti adlı eserde Bell, sosyal yapı ve kültürün birbirinden farklı işleyiş mekanizmalarıyla yönetildiğini belirtir (Berting 2018: 42). Sosyal yapı ekonomi, teknoloji, mesleki yapı vs. gibi şeyleri ifade ederken, kültür ise anlamların sembolik ifadesidir.

Kültürel kimliğin temel parametreleri; kökenleri Yunan uygarlığına, Ortaçağ Hıristiyanlığına, modern dönemin Aydınlanma, rasyonalizm, hümanizm, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve Bilgi Çağına dayanan batılı değerler sistemi üzerine şekillendirilmişti (İnaç 2016: 15). Kültürel kimlik kavramı, sosyal bilimlerde ve insan bilimlerinde oldukça yaygın bir kavramdır ve kökeni tek bir kişiye dayanmaz. Ancak,

kültürel kimlik kavramının gelişimine ve literatüre katkıda bulunan birçok düşünür ve araştırmacı vardır. Bilindiği gibi kültürel kimlik, objektif kriterlere (dil, din, etnik köken, gelenekler, tarihsel miras, siyasal bağlam vb.) dayandığı gibi topluluğun üyelerinin bilincinde yer etmiş sübjektif unsurlara da dayanır (Göksu; 2009: 30).

Kültürel kimlik kavramı, farklı disiplinlerde, özellikle antropoloji, sosyoloji, kültürel çalışmalar, etnoloji ve psikoloji gibi alanlarda incelenmiştir. Kültürel kimlik kavramının anlaşılması ve gelişimi, bu disiplinlerdeki birçok düşünürün ve araştırmacının katkılarına dayanmaktadır. "Kültürel kimlikler kuşkusuz önemlidir, ama onların aşırı yüceltilmesi, olayları kökten bozacak bir tarzda tarihi yeniden yazmaya götürebilir (Dube, 1988)." (Bilgin, 1994: 66).

Kültürel kimlik kavramının çalışmamız adına ana iskeletini oluşturacak olan kişi Stuart Hall olacaktır. Özellikle Stuart Hall, Edward Said, Pierre Bourdieu gibi düşünürler, kültürel kimlik üzerine çalışmalar yapmış ve bu alanda literatüre katkıda bulunmuşlardır. Her biri, kültürel kimlik kavramını farklı açılardan ele almış ve tartışmıştır.

Stuart Hall'un kültürel kimlik kuramı, kimliklerin sabit, homojen ve değişmez olmadığını savunur. Hall'a göre, kültürel kimlik, sürekli olarak yeniden inşa edilen, değişen ve çeşitlenen bir süreçtir. Bu yaklaşım, kimliklerin belirli bir zamanda ve mekanda nasıl inşa edildiğini ve bu sürecin kültürel, siyasal ve toplumsal faktörlerden nasıl etkilendiğini vurgular. Kültürel kimliğin, zamanı, mekanı, tarihi ve kültürü aşan bir niteliği yoktur. Kültürel kimlikler bir yerlerden gelirler, tarihlere sahiptirler. Fakat Hall'un ifadesiyle tarihsel olan şeyler sürekli olarak değişim içindedirler.

Hall'un kültürel kimlik kuramı, temsilasyon kavramına dayanır. Ona göre, insanlar, kendi kimliklerini oluşturmak için belirli semboller, imgeler, dil ve davranışlar aracılığıyla temsil ederler. Ancak bu temsiller, her zaman sabit değildir ve değişkenlik gösterebilir. Hall'a göre kültürel kimlik, bir '(var) olma' sorunu olduğu kadar, 'oluşma' sorunudur da (Hall, 1998:174-177).

Kültürel kimlik kuramı aynı zamanda hegemonya ve karşı hegemonya kavramlarını da içerir. Hall'a göre, kültürel kimlik, belirli bir toplumda hakim olan

kültürel değerler ve normlar tarafından şekillenir. Ancak, bu değerler ve normlar her zaman sabit değildir ve çeşitli gruplar arasında çatışmalar ve mücadeleler yaşanabilir.

Hall'un kültürel kimlik kuramı, kimliklerin karmaşık, çeşitli ve karşılıklı etkileşimlerden oluştuğunu vurgular. Kültürel kimlik, bireylerin toplumsal, kültürel ve siyasi bağlamlar içindeki deneyimleri ve etkileşimleri sonucunda şekillenir ve değişir.

Bu bağlamda, Stuart Hall'un kültürel kimlik kuramı, kültürel çalışmalara ve kimlik çalışmalarına önemli bir katkı yapmıştır. Hall'un yaklaşımı, kimliklerin karmaşıklığını ve değişkenliğini anlamamıza olanak sağlar ve kültürel kimlik kavramını daha derinlemesine ele almamızı sağlar.

Kültürel kimlik kavramına dair tanımlamalardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kültür bir değerler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Somut varlıklardan, soyut düşünceyi ifade eden kavramlara kadar uzanır. Kültür kavramı oldukça geniş bir içeriğe ve farklı bilgilerin ilgi alanına girmesi nedeniyle de interdisipliner incelemelere oldukça yatkındır. Birçok farklı tanımlanan kültür kavramı bireyin yeryüzündeki serüveni kadar eskiye götürebilecek olan tüm insan edimlerini içeren bir kavramdır. Bireylerin geçirdiği değişim-dönüşüm süreçlerine, inançlarına, geleneklerine, üretim araçlarına, teknik gelişmelere kadar her türlü maddi ve manevi değişimler de kültürü etkiler. Bu çerçeveden bakıldığında kimliğin kültürel etkisinin olması mevcut bir durumdur. Kimlik oluşumuna yön veren bir kavramdır. Toplumsal olarak ele aldığımızda aile yapısı, dil, din, gelenek gibi durumlar kültürle gelen etkilerdir. Toplumsal bir bütünlük temsilinden ziyade bireysel bir bütünlüktür. Çünkü kültür taşıyıcısı bireydir.

1.1.2.1. Ermeni Tarihi, Ermeni Kimliği ve Dini Kimlik

Ermeni kimliği, tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında farklı kültürel, dini ve toplumsal etkilerle şekillenmiş olup, karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Ermeni kimliğinin kökenlerinden itibaren geçirmiş olduğu dönüşümler, bu etnik kimliğin günümüzdeki anlamını ve Ermeni toplumu için olan önemini ifade etmektedir. Antik çağdan modern döneme kadar Ermeni kimliğinin izlediği yolu anlamak için tarihsel bağlamda kritik dönemeçler vardır. Özellikle Ermeni Tehcirinin kimlik üzerindeki etkileri ve toplulukların kimlik algısı çok önemli bir yere sahiptir.

Ermeni kimliği, bu kadim Ermeni halkının tarih boyunca geçirdiği dönüşümlerin, etkileşimlerin bir ürünü olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kimliğin tarihsel sürecine bir yolculuk yapmak hem Ermeni toplumunun kültürel ve dini gelişimlerini hem de bu kimliğin nasıl dönüştüğünü anlamak açısından önemli bir yere sahiptir. “Ermeni kimliği Haar Romeny’e göre dinin belirleyici olduğu bir aşamadan geçmiştir. Benzer şekilde Van Lint de “Ermeni kimliğinin oluşumu, Ermenileri Hıristiyan bir etnisite olarak şekillendiren beş olay ve müdahaleyi ele alacaktır: Süryanice ve Yunanca olmak üzere çifte misyon ve din değiştirme dalgası; Ermeni alfabesinin icadı; Sasanilerin Ermenileri Zerdüştlüğe döndürme girişimlerine karşı Ermenilerin aldığı tavır; Kalkedon Konsili'nin reddi ve Bizans'la yaşanan kopuş; ve son olarak, Ermeni Kilisesi'nin doktrinel pozisyonunun 'klasik' tanımı ve sekizinci yüzyılın başlarında Katolikos Yovhannës Oj nec'i (Odzun'lu John) altında örgütlenmesi” tüm bu gelişmeler Ermeni kimliğinin inşasında kritik öneme sahip olmuştur. 2500 yıllık bir süreçte söz konusu etnik kimlik, dinselliğin de yoğun olduğu bir birikimle günümüze gelmiştir (Durdu, Yıldırım, 2023; 9). Kimlik kavramı, tarihsel olaylar ve sosyal dinamiklerle sürekli olarak yeniden inşa edilmekte ve dönüşüm yaşayarak bir değişime uğramaktadır. Bu sebeple, Ermeni kimliği de içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle bir evrim yaşamıştır.

Ermeni halkının kökenine dair tarih boyunca pek çok teori ortaya atılmıştır. Bununla birlikte Ermeni ya da Ermenistan kelimesinin ilk ortaya çıktığı, yazılı kaynak olarak ele alabileceğimiz şey pers kralı I. Darius’un kuzeybatı İran’da bulunan MÖ 6. Yüzyıla ait bir anıttır (Özdoğan, Kılıçdağı, 2011; 13). Yunan yorumlarında yer alan bilgilere gelindiğinde ise v. Yüzyılda yaşamış olan Herodotos’a göre de köken olarak Trakyalı olan Ermeniler, buradan Küçük Asya’daki Frigya’ya geçmişlerdir. Herodotos’un yorumuna göre Ermenilerin dilleri Frigyalılarınkine benzerken, isim ve kıyafet olarak da Medlere yakın bir toplulukturlar (Bournoutian, 2011; 23). İslamiyet’ten önce ikinci yüzyılın başlarına doğru yaşamış olan Strabon’a geldiğimizde ise Ermenilerin iki ayrı yönden geldiğini görmekteyiz. İlki batıda yer alan Frigya, ikincisi ise güneyde olan Zagros bölgesidir.

Ermeni tarihinin kökenlerine dair geleneksel Ermeni yorumlarına gelindiğinde ise Ermeni halkının Nuh peygamberin oğlu olan Yasef’in soyundan geldiğine inanılmaktadır.

Güncel yorumlara gelindiğinde de Kafkasya ve Anadolu'daki modern arkeolojik bulgular, Ermenilerin muhtemel kökenleri konusunda bilgiler sunar. 802lere kadar akademisyenler, Ermenilerin, bölgeye İranlıların atalarıyla beraber Aral denizi civarından ya da Hitit krallığının çökmesinden sonra Frigyalılarla birlikte Balkanlar'dan gelmiş bir Hint-Avrupa kolonisi olduğunu düşünüyorlardı (Bournoutian, 2011; 25).

Ermeni halkının kökenlerine dair yorumlara bakıldığında Ermenilerin tam olarak tarih sahnesine nereden çıktıklarına dair kesin bir bilginin olmadığını görmekteyiz. Bu da bizi Ermenilerin, kökenleri çok derin bir halk olduğu düşüncesine doğru itmektedir.

Ermenilerin antik dönemden başlayıp Urartu, Bizans, Pers, Osmanlı ve son olarak da Sovyet dönemine doğru yayılan bir tarihsel süreci bulunmaktadır. Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla birlikte günümüzde doğumuzda yer alan bu küçük bir yüzölçümüne sahip olan Ermenistan 1990'lı yıllarda bağımsızlığını elde etmiştir. Bağımsızlığını elde ettikleri tarihe kadar birçok farklı devlet ve ulus ile yaşayan bu kadim halk kültürel farklılıkları da bünyesinde bulundurmaktadır. Ermeni kimliğinin din ile olan ilişkisine değinmeden önce dini kimliği ele almamız gerekmektedir.

Kimlik tartışmaları içerisinde dinin etnisiteye destek olduğunu iddia eden yaklaşımlar olduğu gibi dinin etnik kimliğin temeli olduğunu ileri sürenler de mevcuttur. Bu yaklaşımlarda din, kimliğin bir belirteci değil, aksine sembolleri, ritüeller ve kurumları ile etnik kimliği destekler. Etnisitenin temeli olarak din anlayışı ise dinin belli bir etnisite üzerinde söz konusu etnik grubun kendisi üzerinde nasıl düşüneceği ve onun değerlerinin ne olduğu konusunda ciddi bir etkiye sahiptir (Durdu, Yıldırım, 2023; 9).

Sosyolojik açıdan dini kimliğe gelindiğinde ise bireylerin toplumsal yapı içindeki konumlarını ve ilişkilerini anlamak için önemli bir faktördür. Dinsel kimlik, bir grubun veya toplum içindeki bireylerin nasıl örgütlendiklerini, toplumsal normlarını, değerlerini ve ilişkilerini nasıl şekillendirdiklerini belirler. Dışsal ve kavramsal davranış örüntülerinin doğruluk ve yanlışlığına işaret eder, ahlak (moral) ve değer (etik) sistemlerini içerirler, ibadet sistemi, dini törenler, din adamlığı, cemaat ilişkileri, mabet düzeni, vb. yardımcı kurumlar arasında yer alır (Aydın 2017: 129).

Din, toplumda birliği sağlayan, kimlik oluşturan ve sosyal yapıyı etkileyen önemli bir unsurdur. Din, toplumsal kurumlar aracılığıyla bireylerin bir araya gelmesine ve belirli değerler etrafında bir araya gelmesine olanak tanır. Antropolojik veriler insanın her zaman din ile ilişkili olduğunu göstermektedir. İlk insandan günümüze kadar farklı biçimlerde de olsa bu ilişki varlığını sürdürmekte ve sürdürmeye de devam edecektir (Onay ve Avcı, 2019; 202). Aynı zamanda, dinsel kimlik, bireylerin toplumsal rollerini, aidiyet duygularını ve etkileşimlerini de belirler. Dinin tek bir biçimi yoktur. Her dinin farklı anlam biçimleri ve aynı dinin farklı yorumlarının ortaya çıkardığı mezhepler alt dini kimlikleri ortaya çıkarır (Pamuk, 2014: 68).

Sosyoloji açasından, dinsel kimlik toplumsal normlar, kurumlar ve güç ilişkileri bağlamında incelenir. Bu bağlamda, dinsel kimlik, toplumsal yapı içindeki gruplar arasındaki ilişkileri, çatışmaları ve işbirliklerini de etkiler. Dolayısıyla, sosyoloji dinsel kimliğin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal değişim süreçlerine nasıl katkıda bulunduğunu araştırır. Dine sığınmak, dinde teselli bulmak toplumların ve böyle bir oluşum varsa eğer, insan doğasının bir özelliğidir (Castells, 2006: 20). Dinsel kimlikleri ile ön planda olan toplumlarda din, vazgeçilmez bir unsur olmaktadır. Topluluklar için ritüel ve inanış biçimleri ve bununla birlikte var olan değerler geçmişten günümüze değin kültürel aktarımla dini kimliği tarihle ilişkili bir hale getirir. Din günümüzde de yaşayan inananlar tarafından tarihsel süreç kullanılarak inşa edilmiştir. İnsan, din aracılığıyla evreni anlamlı, tutarlı bir varlık olarak kavrama girişiminde bulunur (Berger, 2005; 67). Din kimlikleri birbirinden ayıran önemli unsurlardan bir tanesidir. Modernitenin seküler etkisiyle dini kimlik yönetimsel anlamda etkisini yitirse de toplumun ilişkilerini düzenlemede etkinliğini devam ettirmektedir (Pamuk, 2014: 69). Toplamların kendi kimliklerinin farkına varmaları, diğerlerinden ayrıldıkları farklılıkları bilmeleri ile mümkündür. Dini kimlik bireyin kendi kimliğini tanıma ve tanıma durumudur. Dini çevreler kolektif ortam tarafından koşullandırılmaktadır (Halbwasch, 2019; 151).

Zygmunt Bauman, modern toplumlardaki dini kimliğin karmaşıklılığını ve dönüşümünü incelerken, dinin bireylerin kimlik oluşumundaki rolünü derinlemesine ele almıştır. Bauman, dinin modernitenin getirdiği belirsizlik ve değişim karşısında bireylerin kimlik arayışlarında önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Bauman'a

(2000: 241-243) göre din bireyin gündelik hayatının doğasından/ özünden doğan ya da gündelik hayatın başında bunun içinde olan bir şey değil, sonradan ortaya çıkarılan bir şey olmalıdır.

Bauman'a göre, modernleşme süreciyle birlikte gelen hızlı değişimler, insanların geleneksel dini kimliklerini sorgulamalarına ve yeniden tanımlamalarına neden olmuştur. Bu durum, bireylerin dini kimliklerini belirleme sürecini karmaşıktırılmış ve kişisel, kültürel ve toplumsal düzeylerde çeşitli kimlik arayışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bauman'a (2000: 235) göre din, ilginç ve çoğunlukla sıkıntı verici olan kavramlar ailesine ait bir kavramdır.

Bauman, modern toplumlarda dini kimliğin artık sabit ve homojen olmadığını, aksine değişken ve çeşitli olduğunu vurgular. Bireyler, artık tek bir dini kimliğe bağlı kalmak yerine, farklı dini ve kültürel kaynaklardan beslenen karmaşık kimlikler geliştirebilirler. Bauman, modernitenin dinin toplumdaki rolünü zayıflattığına ilişkin sosyolojide oldukça yaygın olan ilerlemeci yaklaşımı kabul etmemektedir (Günerigök; 2019: 126). Din, Bauman'a göre, bireylerin belirsizlik ve karmaşıklıkla başa çıkmalarına yardımcı olabilir ve onlara anlam ve yönlendirme sağlayabilir. Ancak, Bauman, bu dinamiklerin bazen toplumsal ayrımcılık, çatışma ve bireysel yalnızlık gibi sorunlara da yol açabileceğini belirtir. Özellikle, dini kimliklerin çeşitlenmesi ve kişiselleşmesi, toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını zayıflatabilir, ayrımcılığı körükleyebilir ve bireyleri toplumdan uzaklaştırabilir.

Sonuç olarak, Bauman'ın dini kimlik görüşü, modern toplumlardaki dini kimliklerin karmaşıklığını ve değişkenliğini vurgulayarak, dinin bireylerin kimlik oluşumunda oynadığı rolü derinlemesine inceler. Dini kimliklerin çeşitlenmesi ve kişiselleşmesi, toplumsal dinamikleri ve bireylerin yaşamlarını karmaşıktırabilirken, aynı zamanda toplumsal uyumu ve dayanışmayı da şekillendirebilir.

Ermeni kimliği ve din ilişkisine geldiğimizde, bu etnik kökenin günümüzde Hıristiyanlığı benimsediğini bilmekteyiz. Peki bu kadim Mezopotamya halkı tarih boyunca hep Hıristiyan olarak mı varlık gösterdiler?

Ermeniler, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce putperestlik inancını taşımaktaydılar. Ermeni denildiği zaman ilk akla gelen Hıristiyanlık olmaktadır. Ermeniler dine ve Hıristiyanlığa o kadar çok değer vermektedirler ki, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk topluluğun kendileri olduğunu iddia etmektedirler”. Bu bağlamda günümüzde Türkiyeli Ermenilerde de, kimliğin kuşaklar arasında aktarılmasında din temelli bağlantılılık önemini korumaya devam etmektedir (Durdu, Yıldırım, 2023; 10). Pers uygarlığında yani başka bir deyişle İranlılar gibi güneş, ay, yıldız, kartal, ağaç, deniz vs. tabiatta bulunan farklı şeylere taparlardı. Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte putperestlik inancı hakimlik özelliğini yitirmeye başlamıştır. Fakat bütün bunlara rağmen putperestlik kültürü tam olarak bu halkın inanç biçiminden çıkarılamamıştır. Bundan dolayıdır ki bugün Ermenilerin Hıristiyanlık inancı ile diğer Hıristiyanlık inançları farklılık gösterebilmektedir. Putperestlik döneminin tapınaklarını, tanrı heykellerini, figürlerini ve hemen hemen bütün değerlerini, ortadan kaldıran ve izlerini silen Kilise, önünü alamadığı gelenekleri bu kez kilisenin çatısı altına alarak, Kilise’ye has bir ritüele dönüştürmüştür. Bugün kutladığımız birçok yortu ve bayram putperestlik döneminden gelen geleneklerin Hıristiyanlığa adapte olmuş halinden başka bir şey değildir” (Dink, 2003). Her Hıristiyan Kilisesi gelenek olarak kendini Hz. İsa’ya veya onun havarilerinden birisine bağlama gayreti içine girmekte ve bununla da “kadimlik” (eskilik) kazanmaya çalışmaktadır. Kadimlik iddiasına sahip kiliselerden birisi de Ermeni Kilisesi’dir. Ermeni Kilisesi kendisinin apostolik (havarilere ait) bir kaynaktan doğduğunu, ilk ve en eski apostolik menşee’ye dayandığını iddia etmektedir (Küçük, 1997: 35-36).

Ermeni Tehcirinden sonra Ermeni halkı tüm dünyaya yayılmıştır. Birçok ülkede bir koloni olarak diaspora çatısı altında yaşamak durumunda kalan Ermeniler, Türkiye’de de küçük bir grup olarak varlık sürdürmektedir. Küçük bir grup olmalarının sebebine gelindiğinde ise Ermeniler resmi dinleri olarak Hıristiyanlığı kabul etmektedirler. Hıristiyanlık dini ile ayakta kalan bu topluluğu dini ve etnik kimlik birleşimiyle ortak bir payda etrafında yönlendiren şey Ermeni Kilisesidir. Bundan dolayı Türkiye’de yaşayan farklı bir dine mensup olan diğer Ermenileri grup dışına itmektedirler. Ermeni toplumunun kimlik oluşumuna bakıldığında dinin ve özellikle de kilisenin ne kadar büyük bir rol oynadığı görülmektedir. Kilisenin Ermeni kimliği

üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki bugün bile Ermeni denildiği zaman ilk önce akla Ermeni Kilisesi ve Hıristiyanlık gelmektedir (İskefiyeli, 2007; 237).

Din ve dil birliği Ermeniler için önemli bir yere sahiptir. İnsanlar bireysel hafızalarının yanı sıra kolektif bir hafıza taşımaktadırlar. Ve bazı zamanlarda kolektif bellek, bireysel belleğe karşı üstün bir duruma gelmektedir. Kişilerin ortak bir birlik sağlayabilmesi adına kolektif bir aktivitenin olması gerekmektedir. Türkiye’de yaşayan Hıristiyan Ermenilere baktığımızda din birliği onlar için önemli bir şeyi ifade etmektedir. Bu da onlar için bireyselliğin ötesinde kolektif bir var olma durumunu beraberinde getirmektedir. Pek çok hatıranın, diğer insanlar onları bize hatırlattığı için depreştiği konusunda uzlaşacağız; hatta bu insanlar fiziken mevcut olmadığında, bizim grubumuzun yaşamında yer tutan bir olayı hatırladığımızda kolektif hafızadan bahsedilebileceği ve bu grubun görüş açısına göre düşünmüş olduğumuz, şu anda bir şeyi hatırladığımızda da yine bu grubun görüş açısına göre düşündüğümüz konusunda da uzlaşacağız (Halbwasch, 2017; 22).

Barth yapmış olduğu çalışmasında şu şekilde bir ifadede bulunmuştur: Etnik kimlikler çok kısa zamanda değişen tasarımlar değildirler. Etnik ilişkiler ise, genellikle gündelik hayatta sergilenmeyen derin çatışmalara sahne olabilecek nitelikte ilişkililerdir. Bu çalışmada benim amaçladığım şey, kurumsal bir niteliğe sahip olmayan ancak azınlıktaki grubun davranış kalıplarını belirleme gücüne sahip olan bir ilişki durumunda iki grup arasında ki ilişkileri incelemek olmuştur (Barth, ; 61). Bu bağlamda kolektif bir belleğe sahip olan Ermeni kimliğinin iki grup arasındaki ilişkilene biçimlerinin nasıl işlendiğini anlamak için Ermenilerin sahip olduğu kültürel formların din ile harmanlanmış biçimlerine odaklanılmıştır.

Ermeni kimliği, tarih boyunca birçok dönüşüm geçirmiş ve her dönemde farklı içsel ve dışsal etkiler altında kendisini yeniden şekillendirmiştir. Antik köklerden gelip Hıristiyanlıkla başlayan kültürel değişimlere, Osmanlı döneminde yaşamış olduğu baskılardan Sovyet yönetimine ve nihayetinde 1990’lı yıllara geldiğinde de modern bağımsızlık sürecine ve özellikle de Türkiye’de yaşayanlar için kimlik süreci sürekli bir evrim ile karşı karşıya kalmıştır. Ermeni Tehciri ve diaspora topluluklarının kimlik üzerindeki etkisi, bu sürecin en önemli faktörlerinden olmuştur. Bugün Ermeni

kimliği, tarihsel mirasın, kolektif hafızanın ve modern dünyada bir ulusal kimliği koruma çabasının bir bileşeni olarak varlığını sürdürmektedir.

1.1.3. Bireysel ve Kolektif Kimlik

Bireysel kimlik, bireyin karmaşık ve birçok yönü olan özelliklerini, deneyim ve tercihlerini, duygularını, değer ve inançlarını tanımladığımız derin bir anlam içeren bir kavramdır. Bu kimlik türü bireyin iç dünyasının en dip yerinden, toplumsal ilişkilerinin iç içe girmiş yapısına kadar uzanan çok geniş bir alanı içermektedir. Bireysel kimlik, bireyin kendisiyle ve kendi dışında kalan yaşam alanıyla olan ilişkisini şekillendiren temel bir unsurdur ve bireyin benzeri olmayan, özgün kimliğini oluşturmaktadır. Bireysel kimlik ya da benlik, insanın kendine ilişkin temsillerinin bir bütünü gibi görülebilir (Bilgin; 1994: 214). Bireyin sahip olduğu etnik köken, dil, din, kültür, sosyal statü bunun yanı sıra temel özellikleri olan yaş, cinsiyet, almış olduğu eğitim, sahip olduğu meslek gibi kişilik özellikleri bu kimlik türünü oluşturmaktadır. Bireysel kimliğin bir diğer önemli özellikleri arasında kişinin duyguları, tutum ve davranışları, ilgi alanı ve hayata olan bakış açısı da sayılabilecek parçalardır. Bu kimlik türü önce bireyin içsel algılamasıyla başlar. Bireyin kendisini tanıması, duygularını, düşüncelerini ve ihtiyaçlarını anlaması değerlendirmesi ve aktarabilmesi anlamına gelmektedir. Fakat bu sadece içsel bir durum olarak süregelmez. Bununla birlikte bireyin iç dünyasının dış dünya ile olan etkileşimi sonucu şekil alır. Bireyin yaşamı boyunca deneyimlediği olaylar, bireysel ilişkiler, kültürel etkileşimler, toplumsal roller bu kimliğin oluşumunda etkili olan unsurlar arasında sayılmaktadır. Bireysel kimlik, bireyin kendisini kendi dışında olanlardan ayırmasına ve kimliğini tanımlamasına katkıda bulunur. Kendi değer ve inançlarını, yeteneklerini fark edebilmesini ve bunları ifade edebilmesini sağlar. Aynı zamanda toplum içindeki rolünü ve yerini belirlemesine de katkıda bulunur. Bireyin aidiyet duygusu, toplumsal ilişkileri, toplum içerisinde var olan konumu ve bireysel memnurluk düzeyi de bu kimlikle yakından ilişkilidir diyebiliriz.

Peki bu kimlik türü sabit mi kalır? Buna verilecek cevap elbette ki hayır olacaktır. Bireysel kimlik zaman içerisinde değişip, gelişebilir. Bu süreç içerisinde bireyin deneyimleri, hayatındaki dönemler, çevresel faktörler ve tercihleri kimlik evriminde etkili bir rol oynar. Bu sebeptendir ki bireysel kimlik sabit bir yapıya sahip değildir, sürekli olarak şekillenir, büyür ve yeniden tanımlanabilir.

Sonuç olarak bireysel kimlik, bireyin kimliğini, biricikliğini ve kendine özgü özelliklerini tanımlayan çok karmaşık ve derin bir kavramdır. Bireyin sahip olduğu benzersiz özelliklerin, elde etmiş olduğu deneyimlerin, değerlerin ve inançların bir bütünü olarak, bireysel kimlik, bireyin kim olduğunu anlamasını, kendini ifade etmesini ve toplumsal düzlemde kendi yerini bulmasına katkıda bulunur.

Kolektif kimlik kavramı, başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerde incelenen karmaşık bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin kendilerini aynı topluluğa veya kategoriye ait hissetmeleri, bu grupla bütünleşmeleri ve aynı gruba mensup olan bireylerin, bir başka grup üyeleriyle kendilerini karşılaştırarak farklılaşma süreçlerini ifade eder. Kolektif kimlik kavramı, bireylerin kişisel kimliklerinin ötesinde belli bir grup kimliğini benimsemelerine ve bu grup ile özdeşleşmelerine olanak tanır. Kolektif kimlikler (etnik ve milli bağlar), çoğu zaman durumsal değil, kapsayıcıdır (Erkan; 2013: 1827). Kolektif kimliğin oluşumunda etnik, dinsel, dilsel, ulusal, ideolojik vs. birçok farklılık etkili bir unsur olarak görülmektedir. Bu faktörler, bireylerin gruba olan aidiyet duygusunu belirlerken, grubun ortak bir tarihsel mirasa, dil, gelenekler, değerler veya inançlara dayandığının işaretidir. Anılarımız kolektiftir; tek başımıza kaldığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler hakkında olsalar dahi başkaları tarafından bize hatırlatılır. Çünkü aslında asla yalnız değilizdir (Halbwasch, 2018; 30).

Bir grup içindeki bireyler, kolektif kimliklerini daha da güçlendirmek için farklı yolları kullanırlar. Bu birbirinden farklı yollar arasında mensup oldukları grubun belirlemiş oldukları normlara uyum sağlama, semboller ve grup ritüelleri ile bir bağ kurma, grup için ortak hedefler belirleme, grup içi iletişimi ve etkileşimi artırma gibi davranışlar bulunmaktadır. Bu süreçler, bireyler arasında bir bağ oluşturarak grubun bir arada kalmasını ve dayanışma duygusunu artırır. Kolektif düzeyde önemli olan, bireylerin tercih ve duyguları değil, kolektif bağın niteliğidir (Yorulmaz; 2012: 61).

Fakat bunun yanı sıra kolektif kimlik aynı zamanda dışlayıcı da olabilir. Kolektif kimlikler, belirli bir gruba dahil olmayı öne çıkarırken diğer gruplara mensup olan insanları dışta bırakır (Bilgin; 1994: 302). Bir gruba mensup olan bireylerin bir diğer grubun üyeleri ile çatışmaya sürükleyebilir. Bu durum da grup üyelerinin diğer grup üyelerine karşı ayrımcılık yapmalarına veya düşmanca davranışlar sergileyerek

nefret söylemlerinde bulunmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle kolektif kimlik yönetimi, farklı gruplar arasındaki anlayışı arttırmak ve çatışmayı azaltmak için önemli bir role sahiptir.

Ayrıca kolektif kimlik sosyal, siyasi, ekonomik vs. toplumsal davranışları da etkileyen bir kavramdır. Örneğin, cinsel yönelim duygusu, bireylerin bir araya gelerek bir grup oluşturmasına ve bu grubun ortak bir hedef doğrultusunda kendi çıkarlarını savunmasına yol açabilmektedir. Buna benzer olarak, bir plazada beyaz yakalı olarak çalışan bireylerin kurumsal bir kimliğe sahip olmaları, bu çalıştıkları yerin kültürünü oluşturmalarını ve işbirliğini sağlar.

Yukarıda değinmiş bulunduğumuz durumlar neticesinde, kolektif kimlik kavramı, bireylerin grup kimliğini benimsemelerine ve bu grupla bütünleşmelerine olanak tanımaktadır. Bireyin grup içerisindeki davranışlarının, grup içi iletişim ve etkileşiminin, grubun normlarına uygun davranmalarının ve başka bir grup ile etkileşime girerken ki tutumları da önemli bir yere sahiptir. Bu kimlik türü, aynı zamanda gruplar arası çatışmalara da neden olabilir ve bundan dolayı da gruplar arası iletişim ve etkileşimler denge kurularak yönetilmelidir.

Bireysel ve kolektif kimlik kavramlarının tanımlarının ne olduğunun yanı sıra bir de bu iki kimlik türü arasında ne gibi benzerlik ve farklılıklar olduğuna değineceğiz. Elbette ki bu iki kimlik türü birbirinden çok ayrı iki kavram olarak görünüyorsa da birbirlerine içkin ve karmaşık bir yapı da içerir. Kimlik, bir “hegemonya aracı” olabileceği gibi, bir “kurtuluş pratiği” de, aktif ve dinamik bir yorumun konusu da olabilir (Dirlik 2005: 44-85 akt. Mollaer 2019: 38). Bir grup kimliğini muhakkak ki bireylerin sahip olduğu kimlikler belirler. Bireyin değer ve inançları, kültürü, dili vs. gibi etkiler kolektif kimliğin de kapsamını oluşturmaktadır. Bireylerin yaşamış oldukları deneyimler kimliklerini şekillendirmektedir. Bu noktada kolektif kimlik, gruba dahil olan insanların ortak özelliklerini temsil eder. Bu yukarıda kolektif kimliği tanımlarken de değinmiş olduğumuz etnik köken, milliyet, din, dil, bireylerin yaşamış oldukları coğrafi bölge veya ortak olan diğer bağlamlar etrafında bir araya gelen bireyler arasında bir ortaklık duygusu oluşturmaktadır. Kolektif kimlik kavramı, grup üyelerine bir yardımlaşma, dayanışma ve aidiyet duygusu sağlarken, grupta yer alan bireylerin birlikte hareket etmesine, birlikte çalışmasına ve ortak

amaçlar etrafında bir araya gelmesine de olanak sağlamaktadır. Bu değinmiş olduğumuz hususlar bu iki kimlik türünün birbirlerine içkin olan durumları ifade etmektedir.

Bir diğer noktaya geldiğimizde ise bu iki kimlik türünün farklılaştığı durumları da göz önünde bulundurmanız önemli olmaktadır. Bir bireyin kendini tahakküm altında kalmadan özgür bir şekilde ifade edebilme ve kendine has özelliklerini koruyabilme yeteneği ile grubun ortak bir kimlik etrafında bir araya gelmesi ve birlikte bir amaç doğrultusunda hareket etme arzuları arasında bir denge noktası yatmaktadır. Bireyler kendi biricik kimliklerini korurken bununla birlikte bir topluluğun parçası da olabilirler. Ancak bu durum bazen birey ve mensup olduğu grup arasında bir gerilime de neden olabilmektedir. Buna örnek verecek olursak, ortak bir etnisiteye mensup olan kişiler arasında dini yönden çatışmalar yaşanabilir, bireyin değerleri ile grubun normları tam olarak örtüşmeyebilir. Bireyciliğin ayakta kalmasının karşılığı, toplumsal bilinç ve kolektif örgütlenme kabiliyeti bakımından belirgin bir eksikliklerdir (Halbwasch, 2019 ; 123)

Bireysel ve kolektif kimlik arasında çatışmalar yaşanabilmektedir. Çünkü bir bireyin kendine özgü kimliği ile ait olduğu grubun veya kültürün beklentileri arasında bir denge olması gerekmektedir. Bu çatışmada asıl olarak bireyin kendi değerleri, inançları veya tercihleri ile üyesi olduğu grubun normları ve beklentileri arasında ortaya çıkmaktadır. Kolektif hafıza bireysel hafızaları kuşatır fakat onlarla karışmaz; daha ziyade onların yasaları doğrultusunda evrilir ve ara sıra bazı bireysel hatıralar ona nüfuz etse de, artık kişisel bir bilinç olmayan bir küme içerisine yerleşir yerleşmez şekil değiştirirler (Halbwasch, 2017; 46).

Birey, bireysel kimliğini tanımlamaya çalışırken, toplumun kabul ettiği ve kendisine dayattığı normlara uyum sağlamak zorunda hissedebilir. Bu durumda da birey kendi kimliği ile toplumun beklentileri ve kendisine dayattığı normlar arasında sıkışabilir. Örneğin, belli bir dini yapıyı savunan bir grup içerisinde birey, bu yapının tüm kurallarını benimsemeyebilir ve bu durum da birey ve grup arasında bir çatışma yaratabilir, birey iki farklı kimlik arasında kendisini bölünmüş hissedebilir.

Diğer yandan, birey grubun beklentilerine tam bir şekilde uyum sağlamaya çalışırken kendi asıl kimliğini bastırabilir veya bu kimliğini saklamak zorunda

hissedebilir. Bu durumda da birey içsel bir çatışma yaşayabilir ve kimliğini ifade etme ihtiyacı ile grubun normlarına uygun davranma arasında bir denge kurmaya çalışabilir.

Bireysel ve kolektif kimlik kavramları arasındaki bu çatışmalar, bireylerin kimliklerini şekillendirme sürecinde önemli bir rol oynar ve bu iki kimlik arasındaki çatışmaların sonucu bireyin kendisi nasıl tanımladığı ve grup içinde nasıl konumlandığı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle, bu gibi çatışmaları anlamak ve yönetmek, bireylerin kimlik gelişimi ve bireysel haz almaları açısından önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak bireysel kimlik türü ve kolektif kimlik türü arasındaki ilişki çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve bireylerin kimliklerini nasıl tanımladıkları ve deneyimledikleri bireysel ve kültürel faktörlere bağlıdır. Bu süreçte, bireylerin kendi biricik olma hallerini korurken aynı zamanda mensup oldukları grup ile bağ kurmaları ve etkileşimde bulunmaları önemli bir yere sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR PRATİKLER KURAMI OLARAK GÜNDELİK HAYAT

2.1. GÜNDELİK HAYAT KAVRAMI

Gündelik yaşam felsefe sosyoloji gibi beşeri bilimlerin konu edindiği önemli bir kavramdır. Gündelik hayat, tüm insan eylemleriyle derinden ilişkilidir ve onları farklılıkları ve çatışmaları ile birlikte kapsar; bağları ve ortak zemini onların birleşme yeridir (Esgin, Çeğin 2018: 19). Bu bağlamda bakıldığında bireyin var oluşunu sağlayan bir yapı olarak değerlendirilebilmektedir. Günlük olan şeylerle ilişkilendirilir. Gündelik hayat, içinde yaşadığımız toplumsal yapının dinamikleriyle bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve süreç içinde kalıplaşarak tekrar edip duran günlük hayat pratiklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Çetin, 2017: 57). Ve derinlemesine ele alındığı zaman bireylerin günlük yaşamlarının rutinlerini etkileşimlerini iletişimlerini ve deneyimlerini anlamamıza olanak sağlar. Bu kavram sosyal bilimler alanında birçok düşünür tarafından farklı açılardan ele alınış ve teorileştirilmiştir.

Henri Lefebvre gündelik hayatı kapitalist toplumların kültürel ve ideolojik bir parçası olarak görür. Lefebvre'ye göre gündelik hayat bireylerin yaşamlarının önemli bir kısmının oluşturan alışılmış ve sıradan pratiklerin bir bütünüdür.

Bu alışılmış ve sıradan pratikler tüketim alışkanlıkları boş zaman aktiviteleri rutinler ve aile içi ilişkiler gibi gündelik yaşamın çeşitli alanlarında gerçekleşir. Lefebvre'ye göre gündelik hayat bireylerin algılarını duygu- düşüncelerini iletişimlerini etkileşimlerini ve deneyimlerini etkiler, toplumsal yapıyı yeniden üretir. Gündelik olan, bir toplumun tüm karanlık ve aydınlık, güçlü ve zayıf, boş ve doluluklarının yansıtıldığı bir düzlemdir (Lefebvre, 2007:41). Lefebvre'nin (2007:40) belirttiği gibi (Esgin, Çeğin (2018: 29);

Gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği doğuran özelliklerini saptamak zorunludur. Görünüşte anlamsız olgular arasından esas olan bir şey yakalayarak, olguları düzene sokarak onu tanımlamak, bu toplumun değişimlerini ve perspektiflerini tanımlamak söz konusudur. Gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram "toplum" u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir. Gündelik olanı küreselliğin, devletin, tekniğin ve teknikliğin, kültürün (veya kültürün

çözülmesinin), vs. içine yerleştirmek gerekir. Bize göre meseleyi ele almanın en iyi yolu, toplumumuzu kavramanın ve topluma nüfuz ederek onu tanımlamanın en akılcı yöntemi budur.

George Simmel gündelik yaşamı bireyler arası etkileşimlerin ve sosyal ilişkilerin bir ürünü olarak ele alır. Kent yaşamı Simmel'e göre gündelik hayatın zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkıda bulunur. Çünkü kent yaşamı farklı sosyal grupları ve bu grupların kültürel pratiklerini bir araya getirir. Simmel'in metropol insanı kavramı modern kent yaşamının bireyler üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin gündelik yaşama yansımalarını açıklar.

Erving Goffman gündelik yaşamı mikro düzeyde ele alıp inceler ve bireylerin günlük etkileşimlerde davranış şekillerini ve toplumsal kimliklerini nasıl oluşturduklarını araştırır. Goffman'a göre bireyler günlük etkileşimlerde sürekli bir biçimde rollerini icra ederler ve bu roller toplumsal ilişkilerdeki güç dinamiklerini ve sosyal hiyerarşiyi şekillendirir. Goffman'a göre bireyler rollerini oynarlarken aynı anda rolleri tarafından etkilenirler bu da günlük hayatın karmaşıklığını ve dinamikliğini artırır.

Bu performans, bireyin toplumsal rollerini bilinçli olarak nasıl yönettiğini açıklar. Sahne önü, bireylerin başkalarının beklentilerine göre davrandıkları ve toplumsal normlara uygun bir imaj sundukları alandır. Birey burada sosyal rollerini diğerlerine sergiler (Goffman, 2014: 35). Buna karşılık, sahne arkası ise bireyin daha rahat olduğu, sosyal maskelerini indirdiği ve gerçek benliğini daha özgürce ifade ettiği bir alandır.

Goffman'ın bir diğer önemli kavramı yüz yitimi ve yüz onarımıdır. Gündelik sosyal etkileşimlerde bireyler, başkalarının gözünde saygın bir imaj (yüz) oluşturmak için çaba sarf ederler. Bu yüz, toplumsal kabul görmüş bir kimliğin ifadesidir. Ancak bireyin bu yüzü tehdit altına girebilir. "Bir kişi yüz yitirdiğinde, toplumsal prestijini kaybeder ve başkalarının gözündeki değeri azalır. Yüz yitimi, bireyin toplum içindeki yerini kaybetmesine yol açabilir" (Goffman, 2014a: 25-30). Birey, yüz yitimi yaşadığında, sosyal kimliğini yeniden inşa etmek ve yüzünü onarmak için stratejiler

geliştirebilir. Bu süreç, bireyin toplumsal itibarını geri kazanmaya yönelik bir dizi davranışsal düzenlemeyi içerir.

Erving Goffman'ın teorileri, gündelik hayat pratiklerinin toplumsal düzenin mikro düzeyde nasıl organize edildiğini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Dramatürjik yaklaşımı, yüz yitimi ve onarımı gibi kavramlar, bireylerin sosyal etkileşimlerde nasıl davrandıklarını ve kendilerini başkalarına nasıl sunduklarını açıklamaktadır. Goffman'ın çalışmaları, bireyler arası etkileşimlerin toplumsal yapılar üzerindeki rolünü inceleyen mikro sosyoloji alanına önemli katkılar sunmuştur.

Gündelik hayatın daha detaylı olarak incelenmesi bireysel ve toplumsal kimlikleri güç ilişkilerini kültürel pratikleri toplumsal yapıları ve toplumsal değişimi anlamamıza olanak sağlar. Bununla birlikte modernlik kent yaşamı teknolojik gelişmeler gibi faktörlerin gündelik hayatın etkilerini anlamak toplumsal dönüşümü ve değişimi değerlendirmemize fırsatlar sunar. Bu sebeptir ki gündelik hayat kavramı sosyal bilimlerde ve felsefede önemli bir analitik araç olarak kabul edilir.

2.2. GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ

2.2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinin Oluşumu

Gündelik Hayatın Sosyolojisi toplumsal hayatı ve değişimleri her yönüyle inceleyen, toplumsal olgulara farklı bakış açılarıyla ve eleştirel bir şekilde yaklaşarak bu olguların altında yatan gerçekleri ortaya çıkarmayı amaç edinen bir sosyal bilim dalıdır (Çetin, 2017: 57). Gündelik hayat sosyolojisi sosyolojinin ele aldığı temel alanlardan biri olmakla birlikte gündelik yaşamın karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamak için kullanılır. Bu alan bireylerin gündelik hayattaki rutinlerini iletişimlerini etkileşimlerini alışkanlıklarını ve ilişkilerini inceleyerek toplumsal yapıyı daha derinlemesine anlamaya çalışır. Gündelik hayat sosyolojisi ile çalışmak, içinde yaşanılan toplumun "gündelikliğini" doğuran etmenleri ele almayı gerektirir. Bu etmenler dışarıdan bakıldığında önemsiz görünse de toplumsal değişmeyi ve toplumsalı anlamının anahtarıdır. Bu, toplumu kavrayarak anlamının en akılcı yöntemidir (Lefebvre, 2007:40). Gündelik hayat sosyolojisinin temelinde bireylerin günlük yaşamlarının karşılaştıkları olayları ve etkileşimleri toplumsal ve kültürel bağlarıyla birlikte ele alması yer alır. Örneğin bu bir bireyin çalıştığı kurumdaki davranışlarının etnik köken cinsiyet sosyal sınıf gibi faktörlerden etkilenebileceği ve

bu etkileşimlerin gündelik hayatın nasıl şekillendirdiğini gösterir. Bunun dışında gündelik hayat sosyolojisi bireylerin gündelik hayatlarında kullandıkları dil semboller ritüeller ve alışkanlıklar gibi kültürel unsurları da inceleme olanağı sağlar.

Bu alanda çalışmaları olan düşünürler Michel de Certeau'nun gündelik pratikler kavramını da sıklıkla kullanırlar. De Certeau, sıradan bireyleri gündelik hayatın adı sanı bilinmeyen üreticileri ve kültür mallarının tüketicileri olarak tanımlar (De Certeau, 2008:53). De Certeau'ya göre bireyler günlük yaşamlarından toplumsal yapıya ve normlara meydan okuyabilecek şekilde özgürce hareket ederler. Örneğin tüketim alışkanlıkları veya sokakta yürürken takip edilen rotlar gibi gündelik pratikler bireysel tercihlerin ve toplumsal dinamiklerin bir yansıması olabilir. De Certeau sosyolojideki klasik temalardan olan “yapı ve eylem” ikiliğinden yola çıkarak geliştirdiği “strateji ve taktik” kavramlarıyla gündelik hayatı, “bitmek bilmeyen stratejiler ve stratejilerde ‘yeşeren’ taktikler” şeklinde ifade etmiştir (Deniz, Hülür, Ekinci, 2016:1080). Gündelik hayattaki “sıradan birey”leri gündelik hayatın üreticileri, onların eylemlerini ise sosyolojik açıdan anlamlı bilgiler sunan veriler olarak ele almış, bu tutumu gündelik hayat sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır (Yılmaz, 2018:20).

Gündelik hayat sosyolojisi ayrıca bir fenomenolojik yaklaşımı da beraberinde getirir. Bu yaklaşım bireylerin günlük yaşamlarındaki deneyimlerini ve bu deneyimlerin nasıl biçimlendiğini anlamaya odaklanır. Örneğin bir bireyin bir gruba dahil olurken deneyimlediği duygular veya aile içindeki etkileşimlerin ne şekilde algılandığı gibi konular fenomenolojik bir bakış açısıyla incelenebilir.

Gündelik hayat sosyolojisinin sosyal bilimler sahnesine çıkması yirminci yüzyılın başlarına dayanır ve özellikle endüstrileşme kentleşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte hız kazanmıştır. Bu süreçler bireylerin yaşam tarzlarında ve toplumsal ilişkilerinde derin değişikliklere olanak sağlamıştır.

Gündelik hayat sosyolojisi bireylerin günlük yaşamlarını sıradan etkileşimlerini alışkanlıklarını ve pratiklerini de inceleyerek toplumsal yapıyı da anlamayı amaçlar. Bu yaklaşım toplumun mikro düzeyindeki dinamikleri ele alarak bireylerin günlük yaşamlarının toplumsal kültürel kurumsal vb faktörler tarafından nasıl etkilendiğini araştırır. Özellikle Max Weber'in “Gündelik Hayatın Sosyolojisi”

adlı eseri ve George Simmel'in "Metropolis ve Ruh" gibi çalışmaları gündelik hayatın önemini vurgulayan ve toplumsal ilişkilerin mikro düzeyde nasıl işlediğini açıklayan temel metinler olarak kabul edilir. Bu düşünürler bireylerin gündelik etkileşimlerinin toplumsal yapıyı oluşturan unsurların temelini oluşturduğunu savunmuşlardır.

Gündelik hayat sosyolojisi aynı zamanda Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı gibi teorik çerçevelerinde içerir. Bu kuram, toplumun bir tiyatro sahnesi gibi değerlendirilip, bireylerin de aktörler olarak farklı roller sergiledikleri savına dayanmaktadır (Goffman, 2014:15). Goffman toplumsal etkileşimleri tiyatro sahnesine benzeterek bireylerin günlük yaşamlarından sergiledikleri rolleri ve sahneledikleri performansları inceler. Bu yaklaşım bireylerin toplumsal kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve etkileşimlerini nasıl yönettiklerini anlamak için önemli bir perspektif sunar. Günlük yaşamda ilk izlenimlerin önemli olduğuna dair açık bir anlayış vardır (Goffman, 2014; 24).

Günlük hayat sosyolojisi bir diğer yandan feminist teoriler kültürel ve etnik çalışmalar gibi farklı disiplinlerden gelen yaklaşımları da ele alır. Bu çeşitlilik gündelik hayatın çoklu boyutlarını kavramak ve toplumsal farklılıkları göz önünde bulundurarak analiz etmek için önemlidir. Sonuç olarak gündelik hayat sosyolojisi bireylerin gündelik pratiklerini, deneyimlerini, etkileşimlerini ve alışkanlıklarını inceleyerek sosyal kültürel ve yapısal bağlamlar çerçevesinde ele alarak toplumsal yapıyı ve işleyişi anlama noktasında önemli bir araç olarak kabul edilir. Bu durum toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin gündelik hayat sosyolojisi içinde mikro düzeyde nasıl yaşandığını ve nasıl etkilendiğini anlamak için kritik bir yol haritası sunar.

2.3. GÜNDELİK HAYATIN KÜLTÜREL BAĞLAMI

Gündelik hayat, sosyoloji bilimi için bireylerin günlük rutinlerini etkileşimlerini ve alışkanlıklarını inceleyen bir perspektif olarak önemlidir. Kültürel bağlam ise bu gündelik etkileşimlerin ve pratiklerin toplumu kültürel değerlerinden, normlarından ve inanç sistemlerinden nasıl etkilendiğini açıklar. Gündelik hayatın kültürel bağlamı bir toplumun edinmiş olduğu alışkanlıkları, ritüelleri, değerleri ve normlarıyla şekillenen gündelik yaşam pratikleridir. Bu bir toplumun bireylerinin nasıl yaşadığı etkileşimde bulunduğu iletişim kurduğu ve yaşamın günlük zorluklarıyla

nasıl başa çıktığı şeklinde ortaya çıkar. Kültürel bağlam dil din etnisite gelenekler ritüeller sanat yemek alışkanlıkları giyim tarzları ve diğer birçok unsuru içermektedir.

Gündelik hayat içinde kültür kavramı, bireylerin günlük yaşamlarında ürettikleri ve paylaştıkları anlam, değer, inanç, davranış ve sembollerin bir ifadesidir. Kültür bireylerin yaşamlarını şekillendiren ve gündelik pratiklerini belirleyen önemli bir faktör olarak kabul edilir. Örneğin bireylerin dil kullanımı, yemek alışkanlıkları, giyim tarzları, müzik zevkleri, eğlence tercihleri gibi günlük aktivitelerin kültürel bir içerik taşıyabilmektedir. Bu aktiviteler bir toplumun veya bir grubun kültürel değerlerini normlarını ve kimliğini yansıtabilir. Aynı zamanda gündelik hayat içinde kültür, semboller ve ritüeller aracılığıyla da ifade edilir. Gündelik hayatta kullanılan semboller, bireylerin aidiyet duygularını, toplumsal statülerini ve kimliklerini ifade etmelerine yardımcı olur. Örneğin dini törenler, evlilik ritüelleri, bayram kutlamaları, aile içi ritüeller gibi gündelik hayatta sıkça karşılaşılan etkinlikler kültürel bir bağlamda anlam kazanır.

Gündelik hayat içinde kültürün anlamı toplumsal ilişkileri, kimlik oluşumunu ve toplumsal yapıyı anlamamıza olanak tanır. Kültür bireylerin günlük yaşamlarını şekillendirir ve toplumun bireysel ve kolektif deneyimlerini açığa çıkarır. Bu sebeple gündelik hayat içinde kültür kavramı sosyal bilimlerin ve bireylerin kendini anlamasının temel yapı taşlarından biridir. Gündelik hayat içerisinde her an karşılaştığımız alışkanlıklar, rutinler ve etkileşimler bir bakıma toplumun kültürel bir yansımasıdır. Bireylerin giyim tarz ve alışkanlıkları, moda tercihleri, gündelik hayat içinde kültürel ifade biçimleri olarak öne çıkmaktadır. Hangi kıyafetlerin giyileceği nasıl kombinleneceği ve hangi aksesuarların tercih edileceği bir toplumun veya bir grubun değerlerini normlarını ve sosyal statülerini yansıtır. Ayrıca bunun yanı sıra giyim tarzları ve moda trendleri zaman içerisinde değişerek toplumsal ve kültürel değişim bir göstergesi haline gelir. Bir diğer husus ise dil ve iletişim kavramıdır. Dil ve iletişimde gündelik hayat içinde kültürel bir rol oynar. Bireylerin hangi dili kullanacağı hangi kelimeleri tercih edeceği hangi jest ve mimikleri yapacağı gibi faktörler toplumun kültürel kimliğini yansıtır. İletişim tarzlarına gelince bireylerin aidiyet duygularını ifade etmelerine ve toplumsal gruplar arasında bağ kurmalarına yardımcı olur. Yemek kültürü de gündelik hayatın önemli parçalarından biridir. Bireylerin yemek yeme saatleri, yemek masasında geçirilen zamanın niteliği, yemek

pişirme tarzları vs. gibi unsurlar toplumun geleneklerini, inançlarını ve toplumsal ilişkilerini yansıtır. Bununla birlikte yemek kültürü, sosyal etkileşimlerin daha da güçlenmesine ve toplumun bir arada bulunmasına imkan sunar. Kişinin günlük yaşam döngüsü onu, kendisini farklı şekillerde tanıyan insanlarla rutin olarak temasa geçirse de bu farklılıklar normal şartlarda birbirleriyle uyumsuz olmak zorunda değildir; hatta belli türde bir tekil biyografik yapı her zaman korunacaktır (Goffman, 2014; 113)

Kültürel bir içeriğe sahip olan bir başka unsur eğlence ve boş zaman aktiviteleridir. Modern toplumlarda boş zaman, rahatlama eylemleri ile değerlendirilen zamandır. Bu nedenle pasif tutumlar içermektedir (Lefebvre, 2012). Bu anlamda hangi aktivitelerin tercih edildiği, ne tür spor dallarına ilgi duyulduğu, hangi sanat eserlerinin takip edildiği gibi faktörler toplumun eğlence anlayışını ve sanat algısını yansıtan niteliktedir. Bu yapılan aktiviteler, toplumsal bağların çok daha dirençli olmasına ve kültürel paylaşımın artmasına katkıda bulunur. Pasif tutumlar içeren boş vakit uğraşları üzerinden ise kapitalist sistemin gerektirdiği şekilde gerçekliklere yabancılaştırıcı, ticari sömürü kolayca gerçekleştirebilmektedir (Lefebvre, 2012, s. 34-41). Bireylerin gündelik hayatlarında gerçekleştirdikleri tekrarlayan ritüeller ve alışkanlıklar, kültürel bir içerik taşır. Örneğin, sabah kahvesi içme alışkanlığı, haftanın belli bir gününde belirli bir yemeği ailece bir araya gelerek yeme alışkanlığı gibi günlük pratikler, bir toplumun kültürel normlarına ve değerlerine işaret eder.

Gündelik hayat içerisinde kültürün bu unsurları, bireylerin günlük yaşamlarını anlamlandırmasına ve toplumsal kimliklerini ifade etmelerine yardımcı olur. Kültürel pratikler, gündelik hayatın her alanında kendini gösterir ve bireylerin yaşamlarını şekillendirirken aynı zamanda toplumsal bağları da güçlendirir. Bu sebeple, gündelik hayat içinde kültür kavramı, sosyal bilimlerin ve bireylerin kendini anlamasının temel yapı taşlarından biridir. Gündelik hayat içinde kültürün anlamını derinlemesine anlamak, bireylerin günlük pratiklerini ve etkileşimlerini daha iyi kavramalarına yardımcı olur. Ayrıca kültürün gündelik yaşamın her alanında kendini nasıl gösterdiğini anlamak, toplumsal ilişkilerin ve toplumsal yapıların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Gündelik hayat, bireylerin rutin olarak yaşadığı, alışılmış faaliyetlerin ve etkileşimlerin bir araya geldiği bir alanı ifade etmektedir. Bu durum, bireylerin sosyal,

ekonomik, siyasal ve kültürel bağlamlarda etkileşime girdiği, toplumsal normların ve değerlerin şekillendiği bir sahadır. Gündelik hayat, sosyal bilimlerin birçok dalında incelenmiş ve kültürel formlarının anlaşılması için bir araştırma alanı olmuştur.

Gündelik hayatın kültürel formları, bir toplumun belirli bir zaman dilimindeki normlarını, ritüel ve sembollerini, değerlerini, geleneklerini ve yaşam tarzlarını içermektedir. Bu kültürel formlar, toplumsal ilişkileri, kimlik oluşumunu, tüketim alışkanlıklarını ve günlük pratikleri etkiler. Gündelik hayatın kültürel formlarının oluşumunda kitle kültürü, iletişim teknolojileri, medya ve tüketim alışkanlıkları vs. gibi faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Mesela dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber gündelik hayatın işleyişi de büyük ölçüde bir değişikliğe uğramıştır. Bireyler artık sosyal medya platformları aracılığıyla sürekli bir etkileşim halindedir ve sanal ortamda kendi kimliklerini ve dolaylı olarak karşılarındaki kişilerinde kimliklerini şekillendirirler. Bu durum, gündelik hayatın kültürel dinamiklerini değiştirir ve yeni iletişim kanallarının ortaya çıkmasına yol açar. Ayrıca küreselleşme süreci de gündelik hayatın kültürel formlarını etkilemiştir. Küreselleşme, farklı kültürler arasındaki etkileşimi artırır ve kültürel ürünlerin yayılmasını kolaylaştırır. Örneğin, giyim konusunda uluslararası moda markaları ve büyük fast food restoranları, gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir ve yerel kültürler üzerinde etkili olmuştur. Bu yerel kültürlerin zenginleşmesini sağlarken, aynı zamanda kültürel bir yozlaşmaya da neden olabilmektedir. Bununla birlikte, gündelik hayatın kültürel formları, toplumların tarihi, coğrafi konumu ve sosyo-ekonomik yapılarına göre de şekillenir. Bir toplumun gündelik hayatı, o toplumun bulunduğu coğrafi konumu, tarihi ve kültürel mirasıyla derin bir ilişki içindedir. Örneğin bir İskandinav ülkesindeki gündelik hayat pratikleri ile bir Orta Doğu ülkesindeki pratikler birbirinden farklı olabilir ve bu durum her bir toplumun kendine özgü kültürel özelliklerini yansıtır. Bu durum zamansal ve mekânsal olarak farklılık gösterebilir.

Sonuç olarak gündelik hayatın kültürel formları, toplumların kimliklerini, ilişki ve iletişimlerini, değer ve inançlarını, ritüel ve alışkanlıklarını ve normlarını belirleyen önemli unsurlardır. Bu formların incelenmesi, bir toplumun sosyal ve kültürel yapısını anlamak için önemli bir araç sağlar ve toplumsal değişimlerin izlenmesine olanak yaratır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

3.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Araştırmanın konusunu, gündelik hayatta Hıristiyan ve Müslüman Ermenilerin kültürünün nasıl inşa edildiği ve kimliklerini nasıl konumlandıklarıdır. Bunu da ortaya koyabilmek amacıyla da sosyo-kültürel, aile ve evlilik, din, eğitim, kimlik alanına dair katılımcılara sorular sorulmuştur. Dolayısıyla araştırmanın amacı, gündelik hayatta Ermenilerin farklı iki dini kimlik ekseninde kültürlerini nasıl yaşadıklarının ortaya koyulması ve gündelik hayata yönelik sembollerin, pratiklerin Müslüman ve Hıristiyan Ermeniler tarafından nasıl oluşturulduğuna dair bir analizde bulunmaktır.

3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE PROBLEMLERİ

Toplumsal yaşamda ötekileştirilen kimlikleri açığa çıkararak, Hıristiyan ve Müslüman Ermenilerden oluşan iki grubun gündelik hayattaki pratiklerinin nasıl olduğunu ve nasıl işlediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkiye'de etnik kökeni, dini inancı fark etmeksizin ortak bir kültürün hüküm sürdüğü bilincinde olmanın da büyük bir önemi vardır. Bu da gündelik yaşam pratikleri ve kimlik kavramı çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Ortak bir etnisiteden gelen bu iki grubun, farklı inanç sistemleri olmasına karşın hala devam ettirdikleri benzer ritüeller var mı? Var ise bunların neler olduğunu ve aralarındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ancak bazı durumlar var ki, kamusal alanda azınlıklar kendilerini dışlanmış, ötekileşmiş ve yabancılaşmış hissettiklerinde özel alanlarında kendilerine ait olduğunu ve kendilerinden koparılp alınamayacağını düşündükleri birtakım kültürel, etnik, dilsel ve dinsel unsurlara vurgu yapma eğilimi gösterebilirler (Kaya, 1991:27-49). Literatür incelendiğinde, kimlik ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığının fakat bu çalışmaların tek kimlik üzerinden gidildiğinin anlaşılmasını sağladı. Örneğin Doç. Dr. Ceylan Tokluoğlu danışmanlığında Zeynep Baykal'ın yazmış olduğu İstanbul'da Ermeni Kimliğinin İnşası: Yeşilköy Örneği başlıklı ODTÜ sosyoloji bölümü yüksek lisans tezinde bir kimlik çalışması yapılmıştır ya da Zeynep İskefiyeli'nin yazmış olduğu Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise ve Misyonerler çalışması da keza Ermeni kimliğine dair önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu noktada çalışmamızı diğerlerinden ayıran önemli konulardan biri kimlik çalışmaları literatürüne katkı sağlayacak olması,

karşılaştırmalı bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması ve en önemlisi ise özellikle Türkiye gibi farklı kimlikleri yaşadığı ülkelerde nefret söylemlerin yok olması, birlikte yaşama bilincinin canlanması, kolektif hafızanın yeniden oluşması için bu çalışma büyük bir katkı sağlayacaktır. Hıristiyanlar ya da Müslümanlar üzerinden gerçekleştirilen, Türkiye'deki azınlıklar arasında sayılan Ermeniler ile ilgili birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Fakat karşılaştırmalı bir çalışma bulunamamıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yapılacak olup, günümüzde de sadece Hıristiyan Ermenilerin yaşadığı Hatay'a bağlı Vakıf Köyü ile Müslüman Ermenilerin yaşadığı Muş'un ilçesi olan Varto evren olarak alınacaktır. Referans kişiler aracılığıyla katılımcılara ulaşılmak hedeflenmektedir. Bu çalışmanın akademik alanda gündelik hayat sosyolojisi ve kimlik çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma Hıristiyan Ermeniler ile Müslüman Ermenilerin kültür, aile, etnisite, din vs. gibi toplumsal yapıları arasında ne tür farklılıklar ve benzerlikler vardır, gündelik yaşamlarında bunları nasıl bir pratiğe dökerler bunu amaçlamaktadır. İnanç olarak farklı olan bu iki grubun birbiriyle olan ilişkileri nelerdir? Grupların birbirlerine karşı herhangi bir dışlama pratikleri var mıdır? Müslüman olanlar kendilerini Ermeni olarak tanımladıklarında nasıl zorluklar yaşamaktadırlar? Hıristiyan olanların ise kendilerini daha farklı bir sosyal alan konumuna ait hissedip hissetmedikleri? gibi sorulara cevap aranacaktır.

Bu çalışmanın savına göre Müslüman Ermeniler ve Hıristiyan Ermeniler arasında kimlik açısından önemli farklar olmadığı yönünde olmuştur. Yapılan araştırmalar ve görüşmeler neticesinde bu savın tersi yönde olduğu ortaya çıkmıştır. Etnisiteleri aynı olan bu iki grubun, dini kimliklerinin daha baskın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Muş'un Varto ilçesinde ikamet eden Müslüman Ermeni grubunun, İslamiyet dininin ve birlikte yaşamış oldukları Kürtlerin, onlar üzerindeki etkilerinin çok büyük olduğu görülmüştür. Hıristiyan Ermenilerde dini kimliğin baskın olmasının yanı sıra Müslüman Ermenilerde de İslamiyet ve Kürt kimliği daha baskın olmuştur.

Çalışmanın önemini Türkiye'de Ermenilere dair benzer olarak yapılmış olan bir çalışmanın bulunmaması ve bunun da bu alanda çalışma yapacak olan kişilere katkı sağlayacak olması düşüncesi oluşturmaktadır. Kimlik ve gündelik hayat üzerinden birçok çalışma yapılmıştır. Fakat Türkiye'nin kadim halklarından biri olan Ermeniler

üzerine ve de iki farklı dini kimliğe sahip olan bu etnik grupla ilgili çalışma yapılmamış olması önemini daha da arttırmaktadır. Bu çalışma, Ermeni kimliği ve dini farklılıkların gündelik yaşam üzerindeki etkilerini ele alarak hem sosyolojik hem de tarihsel bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Ermeni topluluğu genellikle Hristiyan kimliği ile bilinirken, Müslüman Ermeniler üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu durum, kimlik ve dini aidiyetin etnik gruplar üzerindeki etkilerine dair önemli bir boşluk yaratmaktadır. Araştırma, hem Hristiyan hem de Müslüman Ermenilerin kimlik algıları, gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal entegrasyon süreçleri hakkında derinlemesine bir analiz sunarak bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Çalışma, özellikle Türkiye'nin çok kültürlü yapısının anlaşılmasına katkı sağlayarak kimlik çalışmalarına yeni bir perspektif kazandıracaktır. Ayrıca, toplumsal ve dini aidiyetlerin bir arada nasıl var olabileceğini incelemesi açısından din sosyolojisi ve etnisite konularına katkı sunacaktır. Müslüman Ermenilerin kimliklerini nasıl inşa ettikleri ve nasıl algılandıkları, dini ve etnik kimliklerin karşılıklı etkileşimi üzerine yapılan tartışmalara yeni açılımlar getirebilir.

Bu tez, sadece akademik çevreler için değil, aynı zamanda toplumsal hafıza, kimlik politikaları ve kültürel miras çalışmaları için de pratik sonuçlar doğurabilir. Özellikle, Ermeni toplumunun farklı alt grupları arasındaki ilişkileri anlamak, Türkiye'nin tarihi, sosyal yapısı ve farklı toplulukların uyum süreçlerini değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Araştırma sonuçları, gelecekteki toplumlar arası ilişkiler, diyalog ve barış çalışmaları için de önemli referanslar sunabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, az incelenmiş bir topluluk olan Müslüman Ermeniler üzerine yoğunlaşarak, hem dini ve etnik kimlik tartışmalarına hem de kültürel farklılıkların gündelik yaşam üzerindeki etkilerine dair önemli bir katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Bu çalışmanın ana hatlarını oluşturan problemler ise aşağıda sıralanmıştır:

1. Hatay ve Muş illerindeki Ermenilerin gündelik yaşam pratikleri nasıl işlemektedir?

2. Hatay ve Muş illerindeki Ermeniler kendi kimliklerini korumak için hangi stratejileri/taktikleri kullanmışlardır?
3. Dinsel inançları farklı olan bu iki grup birbiriyle nasıl ilişkilenebilir? Grupların dışlama/içerme pratikleri nelerdir?
4. Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeniler ile Hıristiyan Ermeniler kültürel olarak nasıl farklılaşmıştır?
5. Hıristiyan Ermeniler ile Müslüman Ermenilerin kimlik kavrayışları benzer midir? Farklı mıdır?

3.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni Hatay'ın Vakıf Köyü ve Muş ilinin Varto ilçesidir. Evren olarak bu iki ilin seçilmesinin sebebi, ilk olarak günümüzde sadece Hıristiyan Ermenilerin olduğu tek yerleşim yerinin Vakıf Köyü olması, ikinci yerimiz ise geçmiş tarihlerde Ermenilerin Doğu Anadolu bölgesinde daha yoğunlukta yaşadıklarından kaynaklanmaktadır. Dini kimliğin, etnisite üzerindeki etkilerinin nasıl pratiklere neden olduğu, farklı dinsel yaklaşımlar ile gündelik hayatın nasıl dönüştürülebileceğini en iyi şekilde gözlemleyebileceğimiz yerler olduğunu düşündüğümüz ve bununla birlikte katılımcılara kolayca ulaşabileceğimiz yerler olması sebebi ile bu iki il araştırmamızın evreni olarak seçilmiştir.

Araştırmamızın örneklemini ise planladığımız katılımcı sayısından sapmalar da olduktan sonra Muş ilinde 15 kişi, Hatay ilinde 15 kişi olmak üzere toplamda 30 kişi oluşturmaktadır. Görüşmelerimiz 6 Şubat 2023 ile 20 Mart 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızda katılımcılara dair herhangi bir yaş sınırlaması konulmamıştır. Kadın ve erkek sayılarının eşit olmasına dikkat edilmiştir. Her iki ilde de bir referans kişi üzerinden diğer katılımcılara kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların kendilerini güvende hissedecekleri ve kendi belirledikleri yerlerde yapılmıştır. Bazı görüşmelerimiz evde yapılırken, bazı görüşmeler sessiz bir kafede bazı görüşmeler ise iş yerinde yapıldı. Yapmış olduğumuz görüşmeler ortalama 45-50 dakika sürdü. Katılımcılarımızın izni alınarak telefon ve ses kayıt cihazı ile görüşmeler kayıt altına alındı. Ses kaydına sıcak bakmayan katılımcılarımızın ise görüşme esnasında konuşmalarından notlar alındı. Katılımcılarımıza herhangi bir

sorun olduğu takdirde arayıp ulaşabilecekleri bir telefon numarası ve mail adresi verildi. 30 katılımcıda sınırlayıp, görüşmeyi sonlandırmamızın nedeni yaptığımız görüşmelerde tekrara düşülmesi, istenilen verilere ulaşılmış olmasıdır. Değerlendirme ve bulgular bölümümüz için yeteri kadar görüşme sağlanmıştır.

3.4. ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma iki farklı ilde gerçekleştirilmiştir. Çalışma Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı olan Vakıf Köyü ve Muş ilinin Varto ilçesinde bulunan Ermenileri kapsamaktadır. Ermeniler, 1915 yılında Tehcir Kanunu ile birlikte, büyük bir çoğunluğu, Osmanlı topraklarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Dönemin zorlu şartlarından dolayı da Anadolu topraklarında kalan Ermenilerin azımsanmayacak bir kesiminin isteyerek ya da zorunda kalarak din değiştirdiklerini görmekteyiz.

Çalışmamız, araştırma alanı içerisinde bulunan bireylerin gündelik hayat pratiklerini ve kimliksel anlamda kendilerini nasıl ifade ettiklerini konu almasının yanı sıra, aynı etnisiteye mensup olan bu bireylerin dini kimlik olarak farklılaştıkları noktada birbirleri ile olan etkileşimlerini, bunu nasıl ifade ettiklerini ve bunun kimlik algılarına nasıl yansıdığını açıklamayı da kapsamaktadır. Bu çalışma ekseninde Ermeni kökenli bu farklı iki dine mensup olan grupların kimlik algıları ve gündelik hayat pratikleri noktasında Türkiye'de yaşamakta olan Ermeniler ile ilgili bir genelleme yapmak söz konusu değildir. Fakat elde edilen verilerden hareketle ortak noktalar, benzer durumlar hakkında analiz yapmak ve bu alanda yapılacak olan çalışmalar için kaynak oluşturmak açısından önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

4.1. GENEL KATILIMCI TABLOSU

Tablo 4.1. Muş-Varto İlçesi katılımcılara ait bilgiler

Sıra	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Cinsiyet
K.M1	Varto	1990	Kadın
K.M2	Varto	1966	Kadın
K.M3	Varto	1994	Kadın
K.M4	Varto	1965	Erkek
K.M5	Varto	1990	Erkek
K.M6	Varto	1963	Erkek
K.M7	Varto	1970	Erkek
K.M8	Varto	1976	Erkek
K.M9	Varto	1971	Erkek
K.M10	Varto	2002	Erkek
K.M11	Varto	1961	Erkek
K.M12	Varto	2002	Kadın
K.M13	Varto	1986	Kadın
K.M14	Varto	1994	Kadın
K.M15	Varto	1999	Kadın

Görüşme gerçekleştirdiğimiz Muş ilinin Varto ilçesinde 7 kadın ve 8 erkekle görüşme yapılmıştır. Katılımcılarımız yaşları çoğunlukla 50 ve üstüdür. Bunun nedeni de görüşmeyi gerçekleştirdiğimiz tarih aralığında genç nüfusun il dışında ikamet ediyor olmalarıdır. Genel olarak yaz aylarında Varto ilçesinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Burada ikamet eden Ermenilerin bir bölümü de Hıristiyanlığı devam ettirebilmek adına Türkiye'nin başka illerinde yaşamakta olup yaz aylarında iki üç aylık bir süre için Varto'ya gelmektedirler. Burada da genç nüfusun az olmasının nedeni genellikle hayvancılık veya esnafılık yapan bir kesim olduğu için eğitim almış olanların orada iş imkanlarının kısıtlı olmasından kaynaklı il dışında veya yurt dışında yaşamayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.2. Hatay-Samandağ-Vakıf Köy katılımcılara ait bilgiler

Sıra	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Cinsiyet
K.H1	Vakıf Köy	1961	Kadın
K.H2	Vakıf Köy	1955	Kadın
K.H3	Vakıf Köy	1965	Erkek
K.H4	Vakıf Köy	1965	Kadın
K.H5	Vakıf Köy	1969	Erkek
K.H6	Vakıf Köy	1963	Erkek
K.H7	Vakıf Köy	1958	Kadın
K.H8	Vakıf Köy	1962	Erkek
K.H9	Vakıf Köy	1966	Kadın
K.H10	Vakıf Köy	1962	Kadın
K.H11	Vakıf Köy	1950	Erkek
K.H12	Vakıf Köy	1960	Erkek
K.H13	Vakıf Köy	1994	Erkek
K.H14	Vakıf Köy	1978	Kadın
K.H15	Vakıf Köy	1999	Kadın

Görüşmelerimizi yaptığımız bir diğer evrenimiz de Hatay ilidir. Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı olan geçmişte Vakıflı Köyü olarak bilinip şu an Vakıf Köy olarak bilinen yerdir. Bu görüşme yerimizde 8 kadın 7 erkek toplamda 15 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Burada da yine yaş oranlarına baktığımızda 50 ve üstünü görmekteyiz. Bir diğer evrenimizde de olduğu gibi genç nüfus çok az sayıda yer almaktadır. Bunun nedeni de yapmış olduğumuz görüşmelerde de katılımcılarımızın görüşme sonrasında vermiş oldukları bilgilerden de yola çıkarak, genç nüfus iş olanaklarının daha yüksek olduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi yerlerde yaşamaktadır veya eğitim, evlilik, çalışma vs. gibi konulardan dolayı yurt dışında ikamet etmektedirler. Görüşmeyi gerçekleştirdiğimiz kişiler çoğunlukla emekli olduktan sonra Vakıf Köy'e yerleşip bahçeleri ile ilgilenmektedirler.

4.2. DİL BİLGİSİ VE DİNİ PRATİKLER EKSENİNDE YAKLAŞIMLAR

Tablo 4.3. Muş – Varto ilçesi katılımcıların dil bilgileri

KATILIMCI	DİL BİLGİSİ
K.M1	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M2	Kürtçe ve Zazaca
K.M3	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M4	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M5	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M6	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M7	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M8	Türkçe
K.M9	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M10	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe
K.M11	Kürtçe, Türkçe, Ermenice dışında İngilizce, Fransızca, Rusça ve Yunanca
K.M12	Kürtçe, Zazaca, Türkçe ve İngilizce
K.M13	Kürtçe, Zazaca, Türkçe, İngilizce
K.M14	Kürtçe, Zazaca, Türkçe ve İngilizce
K.M15	Kürtçe, Zazaca ve Türkçe

Varto’da ikamet eden katılımcılarımızın dil bilgilerine baktığımızda bir aynılık görmekteyiz. Genç kesimin yabancı bir dil de bildiği katılımcılarımızın, çoğunlukla birlikte yaşamış oldukları Alevi toplumunun konuştuğu Zazaca dilini de bildikleri gözlemlerimiz ve yapmış olduğumuz görüşmelerimizde elde ettiğimiz verilerden biridir.

Tablo 4.4. Hatay-Samandağ-Vakıf Köyündeki katılımcıların dil bilgileri.

KATILIMCI	DİL BİLGİSİ
K.H1	Türkçe, Lehçe Ermenice, İngilizce
K.H2	Lehçe Ermenice ve Türkçe
K.H3	Türkçe, Doğu ve Batı Ermenice Lehçeleri, Musa Dağı Lehçesi ve birazda İngilizce
K.H4	Musa Dağı Ermenicesi ve Türkçe
K.H5	Musa Dağı Lehçesi, Arapça ve Türkçe
K.H6	Musa Dağı Lehçesi, Arapça, Türkçe ve çok az İngilizce
K.H7	Türkçe, Musa Dağı Lehçesi ve Ermenice
K.H8	Lehçe Ermenice, Batı Ermenice ve Türkçe
K.H9	Musa Dağı Ermenicesi, Türkçe ve Arapça
K.H10	Musa Dağı Lehçesi, Arapça, Türkçe
K.H11	Musa Dağı Lehçesi, Ermenice, Türkçe
K.H12	Musa Dağı Ermenicesi, Türkçe, Arapça
K.H13	Türkçe, İngilizce, Arapça ve Musa Dağı Lehçesi
K.H14	Türkçe, İngilizce, Arapça ve Musa Dağı Lehçesi
K.H15	Musa Dağı Lehçesi, Arapça, Türkçe ve İngilizce

Vakıf köyünde yapılan görüşmelerde yine Varto'da olduğu üzere bir tekrar örüntüsünün olduğunu görüyoruz. Yine Vakıf Köyü'nde yaşayan katılımcıların da Samandağ'da bulunan Arap Alevilerinin konuşmuş oldukları Arapça dilini de bildiklerini, Ermenice olarak Musa Dağı yani Vakıf Köyü lehçesini konuştuklarını ve çocukluğunda İstanbul Ermeni okullarına okumaya giden kesimin de Ermeniceyi konuşabildiklerini görüşmelerden elde etmiş bulunmaktayız.

Yapmış olduğumuz görüşmelerde dilsel bilgi ile ilgi birçok sorumuz bulunmaktadır. Bu sorulardan ilki yukarıda ki tabloda belirttiğimiz üzere katılımcıların bildikleri dillerin hangileri olduğu sorusuydu. Bir diğer sorumuz ev içerisinde konuşulan dilin hangisi olduğu sorusu. Buna; *K.H11*: “Türkçe, Ermenice bizim buradaki lisani konuşuruz genelde, Türkçe de konuşuruz.” cevabını vermiştir. Bu

soruya cevap veren bir diğerkatılımcımız olan K.H5: “Türkçe, Ermenice karışık.” diye cevap vermiştir. Yine Vakıf Köyünde bulunan K.H7 de bu soruya: “Ev içerisinde şu an karışık oluyor vallahi, şimdi köy dilini konuşurken Türkçe karıştırıyor. Türkçe konuştuğumda Ermeniceye dönüyorum. Her iki dili de konuşuyorum.” cevabını vermiştir. Bu cevaplara baktığımızda yaşanan coğrafyadaki diğeretnik kökenlerle olan ortaklıklara baktığımızda Türkçe tabi olarak ev içerisinde konuşulan dillerden biri olduğunu fark etmekteyiz.

Bu soruya Varto’da görüşme yaptığımız K.M7: “Evde Türkçe, Kürtçe konuşuluyor. Çoğunlukla Kürtçe konuşuluyor.” cevabını vermiştir. K.M1: “Genellikle Kürtçe konuşuluyor, Türkçe de konuşuyoruz. Ermenisin ama aslında sana dair bir şey yok konuşmuyoruz da dil olarak yok edilip işkence edilmiş bana göre bu bir hiçlik bence.” ifadesiyle Ermenice dilini bilmemenin acısını anlatırken öte yandan kendini etnik olarak içerisinde bulduğu Kürtçe ve Türkçe dillerini konuştuğunu ifade ediyor.

Dil ile ilgili bir başka sorumuz ise gündelik hayatta, sosyal ortamlarında, iş ortamlarında vs. hangi dili konuşmayı tercih ettikleri ve bu dili konuşmalarının etkeni nedir? olmuştur. Buna K.M1: “ Türkçe, Kürtçe karışık konuşulur. Kişiyegöre değişir, kim ne konuşuyorsa Türkçe konuşuyoruz, Kürtçeyse Kürtçe konuşuyoruz. İletişim burada önemli birbirimizi anlamak önemlidir.” ifadesinde bulunurken K.M14: “ Günlük hayatta karşımdaki insanla hangi dilde anlaşacaksam o dilde konuşuyorum. Mesela yaşlı bir teyze ise karşımdaki ve Türkçe bilmiyorsa Kürtçe biliyorsa onunla Kürtçe konuşurum. Bir alışverişe giderken çoğunlukla Türkçe konuşurum. Bu tamamen o an ki duruma göre değişir. ” diye cevaplamıştır. Yörede bulunan Ermenicenin dışında gündelik hayatta Türkçe de konuşur musunuz diye sorduğumuzda K.H9: “Tabii ki o da girer araya.” şeklinde cevaplamıştır.

Tablo 4.5. Varto'daki katılımcıların dini kimlik bilgileri

KATILIMCI	DİNİ KİMLİK BİLGİSİ
K.M1	Sünni İslam
K.M2	Sünni İslam
K.M3	Sünni İslam
K.M4	Dinleri sevmem dinler kötü ben ateistim
K.M5	Bizi yetiştirdikleri din olarak geldim ama sonrasında bakış açım değişti. İnancım yok
K.M6	Müslümanız tabii ki
K.M7	İslamiyet inancımız var
K.M8	Sünni İslam
K.M9	Sünni İslam
K.M10	Sünni İslam
K.M11	Daha çok dinli bir yaklaşımım var
K.M12	Ailem Müslüman
K.M13	Müslümanlık üzerimize oturdu.
K.M14	Müslüman olmuş bir ailede doğdum. Bu dini çok benimsemesem de öyle görünüyorum
K.M15	Aileden dolayı İslamiyet

Tablo 5'te Varto'da yer alan katılımcılarımızın dine dair olan yaklaşımları ele alınmıştır. Ermeni etnik kökeni tarih ötesinden bakıldığında Hıristiyanlık inancı ile yoğrulmuş bir kavram olarak gelir günümüze. Fakat değişen zaman, içinde bulunulan koşullar, yaşanmış olan zor süreçler sebebiyle isteyerek veya zorunda kalınarak din değiştirmeler ortaya çıkmıştır. Burada da katılımcılarımız gerek kendilerini korumak için gerekse bir gruba dahil olmak için İslamiyet dinini benimsemişlerdir. Yine baktığımız üzere genç katılımcılarımızın dini yaklaşımları çoğu zaman bir aktarım olarak gelmiştir ve bu dine dair koyu bir inanç söz konusu değildir. *K.M1* dil bilgisi sorusunda bir sitemde bulunmuştu. Burada da din bilgisi "*İslamiyet'i eleştirdiğim çok nokta var. Dini açıdan belli bir ailede doğduğum için eleştirsem bile benimsediğim din İslam'dır.*" ifadesinde bulunmuştur. Bir diğer görüşme sağladığımız katılımcımız

K.M13: “Müslümanlık üzerimize oturdu. Biz farklı bir dine mensup olan kişilerdik ama gelin görün ki yaşanmış olan olaylardan ötürü atalarım din değiştirmek zorunda kalmışlardır. Daha doğrusu İslamiyet dinine mensup gibi görünmek zorunda kalmışlardır. Gel zaman git zaman İslamiyet kimliği ile doğan bizlerde bu dini benimsedik.” dine dair olan yaklaşım ve düşüncelerini bu şekilde ifade etmiştir.

Tablo 4.6. Hatay-Samandağ-Vakıf Köyü’nde yaşayan katılımcıların dini kimlik bilgileri

KATILIMCI	DİNİ KİMLİK BİLGİSİ
K.H1	Gregoryanız ama büyük çoğunluk Ortodokstur.
K.H2	Gregoryan
K.H3	Ermeni Apotolik Kilisesi’ne bağlı olmakla birlikte dindar ya da koyu inançlı biri değilim
K.H4	Ortodoks Gregoryan
K.H5	Hıristiyanım ben yani çok dindar değilim tabii
K.H6	Hıristiyanlık inancım var
K.H7	Tamamen Hıristiyan kültürüyle büyüdüm ama çok dindar bir insan değilim
K.H8	Hıristiyanlık inancım var ama öyle katı bir inanç değil
K.H9	Zor bir soru... kendimizi hep yaşamışız, manevi bir huzur oluyor
K.H10	Hıristiyanlık inancım var
K.H11	Yani Hıristiyanlık tabii ki
K.H12	Çok dindar biri değilim
K.H13	Kilise kaydımız var Gregoryanız aslında ama bu biraz hissiyatla ilgili.
K.H14	Hıristiyanlık inancım var ama çok fazla yaşadığım bir şey değil
K.H15	Yani vaftiz oldum, baktığımızda Hıristiyanım.

Tablo 6’ya geldiğimizde ise yine yukarıdaki gibi bir sonuç ile karşı karşıya kaldığımızı görmekteyiz. Yapmış olduğumuz görüşmelerde katılımcılarımızın hepsinin bir

kiliseye tabi olduklarını ve kimliksel boyutta bakıldığında Hıristiyanlık dinine mensup olduklarını verilerimizden elde etmiş bulunmaktayız. Fakat burada yaşları fark etmeksizin Hıristiyanlık dinini çok fazla yaşıyor oldukları söylenemez. *K.H15: “ Yani vaftiz oldum, baktığımızda Hıristiyanım. Bu inancı yaşıyor muyum diye sorarsınız da pek yaşadığım söylenemez. Tabii ki Pazar günleri kilisemizde yapılan ayinlere katılım gösteririz. Fakat kilise bizim için dini temsil etmesinden ziyade aramızda kültürel bir bağ kurarak bizi bir arada tutan bir şey olmuştur.”* ifadesinde bulunarak kiliselerin bir dini kurum olarak görünmediğini bir avuç kadar kalmış olan bu grup arasında görünmeyen bir bağ kurduğunu, onlar için bir sembol haline geldiğini belirtmiştir. *K.H3: “ ...dindar ve koyu inançlı biri değilim, ancak tüm inançlara saygılıyım diyebilirim.”* cevabını vermişti.

4.3. GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ

4.3.1. Yeme-İçme Alışkanlığı

Gündelik hayatın içerisinde belki de en çok kullanılan pratik türü yeme-içme alışkanlığıdır. Yeme-içme insan doğasında var olan bir gerekliliktir. Bunun yanı sıra toplumlar veya daha küçük gruplar kendi kimliklerinin sembolü haline gelmiş olan yiyecek ve içeceklere sahiplerdir. Yeme-içme alışkanlığı da zaman içerisinde değişmiştir. Birlikte yaşanan diğer etnik gruplarla ortaklaşmalar söz konusu olmuştur. Daha önce yapılan yemekler yapılmamaya başlanmıştır. Mutfak, örf ve adetler konusunda yaptığımız şeyler nelerdir sorusuna yine *K.H3: “Mutlaka vardır, ancak örnek vermek için epeyce bir düşünmem gerekir. Çünkü yöredeki etnik grupların kültürleri arasında etkileşim üst düzeydedir diyebilirim.”* cevabı ile yukarıda belirttiğimiz üzere bir ortak payda olması neticesinde her şey birbirinden etkilenmeye başlamıştır. *K.H7: “Vallahi biz burada genellikle bulgur, buğday.”* olarak cevap vermiştir. Burada aslında katılımcımız genel olarak var olan besin gıdalarının değerlendirildiğini ifade ederken kendisine yönelttiğim birkaç katılımcımız domuz da çok tüketilir yanıtına gülerken evet et çok pahalı olunca, burada da yaban domuzları çok olunca o da bir besin olarak tüketilir şeklinde bir yorumda bulunmuştur. *K.H13: “Bütün yemeklerimiz buradaki diğer herkesle aynı olmuştur. Farklı olarak kabul edebileceğimiz şey yortularımızda da yaptığımız çöreklerimizdir. Bu çörekler tatlı ve tuzlu olarak yapılır. Bunun dışında net olarak bu yemek buradaki Ermenilere aittir diyemem. Çünkü herkes her yemeği yapıp yer.”* Verilen bu cevaba baktığımızda

aslında birçok katılımcının vermiş olduğu ortak cevabı da görmekteyiz. Çoğunlukla dini bayramlarında yemek kültürünün farklılaştığını onun dışında yeme içme kültürünün Hatay'ın geneliyle aynı olduğunu ifade etmektedirler.

Bu soruya bir diğer evrenimiz olan Varto'da verilen birkaç cevaba değineceğiz. *K.M7: "Mutfak kültürü aynıdır."* diye yanıtlarken sorumuzu *K.M2: " Benim bildiğim yok. İlla ki geçmişte ninelerimiz yapıyorlardı ama şu an herkesin evinde aynı şeyler pişiyor."* diye yanıtlamıştır. Dini kimliğin kaybolmadığı yer ile dini kimliğe dair herhangi bir kısıntı bile kalmayan yer arasındaki farka baktığımız da, ki pek bir fark olmadığını yapmış olduğumuz görüşmelerden elde etmiş bulunmaktayız, çünkü yiyecek ve içecek belki de bir toplumun en önemli sembollerinden biri olmasına rağmen her iki evrenimizde de yeme ve içme alışkanlığı zaman içerisinde kendi özelliklerini kaybedip, diğer etnik gruplarla bir ortak payda da buluşulmuştur.

Yörede en çok tüketilen besin sorusuna gelindiğinde ise Vakıf Köyü'nde bulunan katılımcılarımız et, bulgur, buğday gibi cevaplar verirken; Varto'daki katılımcılarımız herkesin evinde patates vardır. En ucuz şeylerden biri olduğu için genel olarak bu besin ürününün olduğunu ifade etmişlerdir. Ve çoğunlukla mevcut ekonomik koşullardan dolayı da en ucuz şey ne ise onun olduğunu, çok fazla et gibi gıdaların tüketilemediğini belirtmişlerdir.

4.3.2. Giyim-Kuşam Pratikleri

Vakıf Köyü'ne ve Varto'ya ait olan giyim kuşam ile ilgili olan bilgiler yapılan görüşmelerdeki verilerden elde edilmiştir. Bu veriler çalışmaya aktarılmıştır.

Giyim-kuşama dair yapılan görüşmelerde bu iki yöreye özgü olan herhangi bir aktarım günümüzde söz konusu değildir. Tamamen modern zamanın giyimiyle özdeşleşmiştir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde günümüzde halen özelliklere düğünlerde giyilen özel kıyafetler mevcuttur. Bu durum kısmen Varto'da varlığını gösterse de aynı şey Vakıf Köyü için geçerliliğini korumamaktadır.

Çalışmamızda özellikle düğünlerde kendi kültürel kimliklerini temsil eden bir giyim var mı diye sorduğumuzda, bu tarz kültürel yapıların artık kalmadığını örneğin düğünlerde gelinlerin normal beyaz olan gelinlik tercih ettiklerini, misafirlerin de herkesin giydiği tarzdan elbiseler giydiğini ifade etmektedirler.

Varto'da düğünlerde bazı erkeklerin Şal-Şapik adı verilen şalvar ve üstüne yelek tarzında bellerinde renkli bir kuşağın olduğu özel bir kıyafeti giydiklerini ama bunun da yöredeki Müslüman Ermenilere ait olan bir şey olmadığını, Sünni Kürtlerin ve Alevilerin de bu kıyafetleri giydiklerini belirtmişlerdir.

Vakıf Köye geldiğimizde ise neredeyse hiçbir katılımcımız onlara ait herhangi bir giyim kuşamdan söz etmemişlerdir. Bu giyim kuşamların varsa bile çok önceki zamanlarda var olduklarını şu an o tarz bir giyimin kalmadığını ifade etmişlerdir.

K.H10: "Daha önceki zamanlarda vardır muhtemelen ama şu an öyle bir şey söz konusu değil." Ermenilere ait olan giyim kuşam kültürünün zamanla ortadan kaybolduğunu görmekteyiz. Bu durum belki de yaşanan coğrafyadan da kaynaklanmaktadır. Akdeniz bölgesinde var olan bu ilde Ermeniler dışında yaşayan Arapların ve Türklerin de olduğunu göz önüne aldığımızda bu kültürün kalmadığını, daha modern bir hal aldığını söylememiz mümkün.

K.H14: "Yani bu tarz konularda anneme sorular sorduğumda, bize özel giyimin olduğunu ama şu an bunların kalmadığını ve nasıl bir şey olduğunu da hatırlamadığını söylerdi. Yani evet bu tarz özellikler kalmadı." Yine bu katılımcımızın da vermiş olduğu cevap ile görüyoruz ki bu durum tamamen yok olmuş bir halde.

İki katılımcımızın da ifade ettiği üzere Vakıf Köyü'nde bu semboller yok olmuş durumdadır.

Varto'da yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilerde:

K.M10: "Şu an düğünlerde şal şapik denilen yöresel bir kıyafet giyerler erkekler ama bu sadece buradaki Ermenilere ait bir şey olmaktan çıktı. Burada yaşayan herkes bunu giyiyor." Bunu şu şekilde yorumlamamız mümkün, doğuda yaşayan Müslüman Ermeniler, Kürtler ile bir arada yaşamaktadır ve geleneksel anlamda birbirlerinden çok fazla etkilenmişlerdir. Kendi deneyimimi de ekleyecek olursam şayet benim yaşadığım bölgede de şal-şapik giyme kültürü vardır fakat bu artık sadece Ermenilerle sınırlı kalmaktan çıkmıştır. Çünkü yöresel giyim anlamında baktığımızda Kürtler de bu kıyafet türünü yıllardan beri giymektedir. Dolayısıyla bunun aslında çıkış noktasının tam olarak bilinmesi çok da imkanlar dahilinde değildir.

K.M15: “Yani ben aileme bu konuda soru sorduğumda kadınların ve erkeklerin yöresel kıyafetler giydiklerini söylerlerdi. Kadınlarda fistan denilen bir elbise, üzerinde yelek ve belinde muhtemelen bebeğini taşımak için bir kuşak, kafalarında da fese benzeyen incikli boncuklu başlıklar olurdu. Erkeklerde de günümüzde halen bazılarının giydiği şal şapik olurdu.” yine burada da katılımcımızın aynı cevabı vermiş olduğunu görmekteyiz. Bu cevaba bakarken şunu ek olarak eklemek gerekir ki genel olarak erkek giyiminden söz ederlerken katılımcılarımız, burada kadınlara ait olan bir giyimden de söz edilmiştir. Aslında kadınlarda var olan bu giyim kültürünün Anadolu kadınlarının çoğunda da olduğunu söylemek mümkün.

Bu verilerden de elde ettiğimiz şey ya ortak bir giyim kuşam gerçekleşmiştir ya da giyim kuşam tamamen geçmişte kalmış ve dönemin modern şartlarına uyum sağlanmıştır.

4.3.3. Cenaze, Düğün, Evlilik vs. Ritüelleri

Bu temamızda da yine birçok görüşme sorusunu tek bir çatı altında toplamış bulunmaktayız. Doğum, evlilik, ölüm gibi durumlarda var olan ritüeller, cenaze, düğün ve özel günlere dair var olan Ermenice ağırlar, şarkılar, Ermenilere ait bir enstrüman var mı gibi sorularımız oldu.

İlk iki temamızda da olduğu üzere bu temamızda da kimliklerine has bir yapı söz konusu olarak kalmamıştır. Vakıf Köyü’nde doğum esnasında bebeğin vaftiz edilmesi dışında hala günümüzde devam ettirdikleri bir ritüelleri yoktur. Bazı katılımcılarımız evlenen çiftin kapı eşiğindeyken kapıya yağ sürdüklerini söyleseler de, bu örneği diğer katılımcılarımıza sorduğumuzda bunu bilmediklerini ayrıca yörede yaşayan diğer etnik grupların da bunu ifa ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Ermenilere dair alabileceğimiz en önemli ritüel nar kırma ritüelidir. Nar çoğu toplumda bereketi temsil eder. Ermeniler için en önemli ritüellerden biridir. Fakat bu ritüelde yine başka toplumlar tarafından da yapılan şeylerden biridir. Yaşanılan yörede onları diğer gruplardan ayıran belli bir kültürün olmadığı da gözlemlenmiştir.

Katılımcılarımızdan *K.M8: “Böyle bir şeylerin olduğunu görmedim daha önce, normal düğün olur, çocuk doğunca Kuran okunur, yine biri öldüğünde de Kuran okunur.”* İslamiyet’in etkisinin çok büyük bir paya sahip olduğu ve Ermeni kimliğinden gelen herhangi bir ritüelin yapılmadığını görmekteyiz. Cenaze ve doğum

ritüellerinde İslamiyet etkisiyle değişen ritüellerin yanı sıra düğün ya da evlilik ritüelleri de değişmiştir.

K.M11: “ Nar kırılır diye hatırlıyorum ama bu sadece Ermenilere mi özgü dersiniz onda emin değilim. Evliliklerde de kapı önünde gelin testi kırar, ailenin büyüğü gelinin ağzına bir kaşık bal çalar. Bu gibi şeyler var ama bunu burada çoğu kişi yapıyor zaten.” Katılımcımız günümüzde Ermenilerin var olma biçimlerini temsil eden bir ritüelin olduğunu ifade ederken, yine birlikte yaşanan etnik gruplarda da var olan testi kırma ritüelinden de söz etmiştir. Aslına bakılacak olursa testi kırma ritüelinin de tam olarak hangi kültüre ait olduğu net değildir.

K.H1: “Geçmiş zamanlarda birçok şey vardı şu an bunların neredeyse hiçbiri kalmadı. Tabii ki hala yeni doğan çocuklar için bir vaftiz töreni olur. Bazı kişiler evlilik törenlerinde hala nar kırarlar ki eve bereket gelsin diye. Ama dediğim gibi bunlar çok geride kaldı. Ne yazık ki bizlerde geleneklerimizde köreldik.” ifadesinde bulunmuştur. Burada modern hayatın etkisinin de olduğunu yapmış olduğum görüşme boyunca gözlemledim. Çünkü görüşme gerçekleştirdiğim bu köyde genç nüfus hiç yok denecek kadar az kalmıştı. Daha büyük şehirlerde ya da farklı ülkelerde yaşayan genç nüfus geleneklerden tamamen uzaklaşmış durumda. Bu da bu tür ritüellerin artık zamanla yapılmamasına neden olmaktadır.

4.4. KİMLİK

4.4.1. Etnik Kimlik Kavrayışları

Etnik kimlik çoğu zaman ırk kavramıyla karıştırılan bir kavram olarak gelmiştir. Etnisite dediğimiz şey bireylerin kültürel pratiklerini ifade eder. Kişinin kendisini nasıl ifade ettiği, dinsel ve dilsel anlamda nasıl bir yaklaşımı olduğu, örneğin kendini ilk olarak Müslüman mı yoksa Ermeni olarak mı tanıttığını, etnik kimliğini ne düzeyde yaşayabildiğini ifade eder.

Etnik kimlik doğuda çoğunlukla dini kimlik ile de karıştırılan bir kavramdır. Birinin Ermeniyim dediğinde karşısındaki kişiden tövbe de sen Müslümansın cevabını alması bu kavramın yanlış tanımlandığının göstergesidir. Bu temamızda da kişinin kendini nasıl tanımladığı, kimliğini öğrendiğinde ne hissettiği, özellikle Müslüman olanlar da Ermeni kimliği ile bir aidiyetlerinin kalıp kalmadığı, dini kimlikten

bağımsız olarak Ermeni kimliklerini koruyup koruyamadıkları gibi sorular sorulmuştur. Bu sorulara katılımcılarımızdan;

K.M10: “Yani kendimi Ermeni olarak tanımlıyorum desem yalan söylemiş olurum. Çünkü bu kimliğe dair hiçbir şey kalmadı, her şey silindi.” demiştir. Ermeni olmanın dilin ve dinin yaşanabiliyor olmasına bağlı olduğunu söz konusu cevaptan elde edebiliriz. Etnik kimlik kavramına baktığımızda bir grubun ortak bir tarihsel hafızaya ya da başka bir ifadeyle kolektif bir hafızaya sahip olması gerekiyor ki bir ait olma duygusu yaratsın.

K.M13: “Bu kimlikle çocukluğumdan beri iç içeyim. Her zaman bilirdim Ermeni olduğumu ama içinde yaşamış olduğumuz toplumdaki dolaylı bunu çok fazla dile getirmezdik. Gerçi dile getirmemize gerek de yoktu çünkü herkes kimin ne olduğunu bilirdi. Neticede küçük yer Varto, kimden neyi saklayabilirsin ki.” Evet yaşadığımız yer küçük bir yer ve bu sebeple de zaten saklanması gereken bir şey yoktur ortada. Bir kimliğe ait olmak onu tamamlayan etkenleri de yerine getirmeyi de beraberinde mi getirir. Katılımcımız bu kimliğin hep farkında olduğunu ifade ederken çok acı bir şeyi de belirtir. Bunu dile getiremediğini. Bu kimi zaman insanlar için bir ötekileştirme durumu yaratabilmektedir.

Yine bir başka katılımcımız olan *K.M6: “Ben burada bir işletme sahibiyim, buraya her kesimden insan gelir. Askeri de köylüsü de, sağcısı da solcusu da, dindarı da dindar olmayanı da, Ermeni, Alevi Kürdü de. Biz nasıl ki onların kim olduklarını biliyorsak onlar da bizi bilirler. Ama bunu konuşmayız biz. Çünkü işlerimiz bozulur diye korkarız.”* Bu cevabı verirken katılımcımız, kısık bir sesle vermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte çoğu sorumuza da çekinerek cevap vermiştir. Varto küçük bir yer olmasına ve orada yaşayan herkesin birbirini bilmesine rağmen bir damgalama ifadesi olan Ermeni kavramı ne yazık ki bu tarz durumlara da maruz kalmıştır.

K.H8: “Yani öncelikle Ermeniyim derim sanırım. Tabii ki hem etnik kimliğimi hem de dini kimliğimi elimden geldiğince koruyorum. Bir de zaten burada çok fazla bozulma olmaz. Ben biliyorum doğuda da birçok Ermeni var ama onlar kimliklerini koruyamamışlar.” Burada din kavramının daha arka planda kaldığını ifade edebiliriz. Hıristiyan Ermenilerde etnik kimliğin dinden bağımsız olmadığını bilmekle birlikte, katılımcımızın etnisiteye daha çok öncelik verdiğini dini kimliğe ise sonradan

değindiğini görüyoruz. Bu da bize din kavramının zamanla bir sembol değeri taşıdığı düşüncesini vermektedir.

K.H3: “Kendimi Türkiyeli bir Ermeni olarak görüyorum.” Kullanılan kavramların ince bir dokunuşu vardır burada. Siyasi oluşumların Türkiyeli kelimesini ortaya koymasından itibaren görüyoruz ki insanlar üst kimlik olarak belirtebileceğimiz Türk kimliğine sahip olmadıklarını daha yumuşak bir dilde anlatabilmek için Türkiyeli kelimesini kullanmaktadırlar. Dini kimlikten bağımsız olarak etnik kimliğini koruyabildiniz mi sorusuna *“Her halükarda gerek dini gerek etnik kimliğimi koruduğumu düşünüyorum.”* yanıtını vermiştir. Başka bir cevabında dindar olmadığını ifade eden bu katılımcımız aynı zamanda ifade ettiğim üzere zamanla bir sembol haline gelmiş olan dini kimliğini koruduğunu da ifade etmiştir.

4.4.2. Kültürel Kimliğe Temas

Kültürel kimliğe olan temas katılımcıların gündelik hayatta olan pratiklerini konu edinmektedir. Daha önce değindiğimiz temalarda bu konularda var olan görüşlerden söz ettik. Burada farklı etnik kökenden olan insanlarla ne gibi temaslar olduğuna dair olan sorumuzda katılımcı *K.M6: “Yani her şeyimiz onlarla ortak artık. Biz kendimizi onlardan farklı görmüyoruz. Çünkü aynı olmuşuz.”* cevabını vermiştir. Bu cevapla da şunu görüyoruz ki Ermeni olmaya dair özel bir kültürel temas bulunmamaktadır.

Yaşanılan coğrafyada kültürler birleşmiştir ve bu kültürler herkes için aynı olmaya başlamıştır. Bu durum çoğunlukla Varto’da böyleyken Vakıf Köyü içinde aksi bir şey söylenmesi pek fazla mümkün değildir. Vakıf Köyü’nde de Hıristiyan olan bir başka grup da Araplardır. Dolayısıyla Ermenilerle ortak kültürel formlar taşımaktadırlar.

Ortak paydaların olup olmadığı sorusunun yanı sıra bir başka kültürel temas sorusu olarak Ermenilerin aynı etnik kökene sahip olan başka Ermeniler ile kültürel bir temaslarının olup olmadığı sorusuna da her iki şehrimizde yaşamakta olan katılımcılarımız hayır cevabını vermiştir. Kültürel temas aynı şehirde yaşayan insanlarla olan temastan ziyade Türkiye’nin farklı illerinde yaşayan Ermeniler ile - her ne kadar dinleri ayrı olsa da - bir etkileşime, iletişime girmelerini de kapsamaktadır. Başka illerde yaşayan Ermenilere dair bilginiz var mı? sorusuna *K.M15: “Yani*

yaşayanları biliyoruz tabii ki ama onlarla bir bağımız yok sanki. Bir İstanbul'dakileri biliyorum işte ama onlarda bizi Ermeni olarak kabul etmezler herhalde.” cevabını vermiştir. Hatay ilinden olan bir diğer katılımcımız K.H13: “ *Valla onlar Müslümanlar geleneklerimiz bile farklılaşmış onlarla, bir bağımız var mı diye soruyorsan eğer yok yani. Var desem yalan olur.*” diye bir ifade de bulunmuştur. Bu durumda belirttiğimiz üzere farklılaşan dinsel yaklaşımların bu temasların da önüne geçmektedir. K.H12: “*Şimdi bundan 50 sene gerisine de gidersen, buradaki köyle ilişkisi olan, ticareti olan, Arapça konuşan, Ermenice konuşan arkadaşlarımız var. Birisi Ermenice öğrenmiş birisi de Arapça öğrenmiş. Arap Alevi olmasına rağmen orada Ermenice konuşan arkadaşlarımız var. Dedelerimiz var diyeyim. Mesela ben bir tanesini çok iyi bilirdim. Babamın yaşıtıdır. Ne zaman karşılaştık Ermenice konuşurduk onunla. Niye, bizimkilerle bir ticari ilişkisi olmuştur. Bizimkiler Vakıflı köylüler Arapçayı öğrenmişler çünkü bütün işleri Samandağ merkezde. Orada o zamanlar Türkçe bilen yok ya da Ermenice bilen yok. Arapça biliyorlar ve herkes Arapça konuşuyor.*” Katılımcımızın vermiş olduğu bu cevap kültürel bir ortaklık olup olmadığı konusunda çok güzel bir örnek sunmuştur bize. Dil bir topluluğun kolektif hafızasını oluşturan, birlik anlayışı sağlayan en önemli kavramlardan biridir. Farklı etnisiteye mensup toplulukların bir arada, ortak bir yaşam şeklini idame ettirmeleri için ortak bir sembol üretmeleri gerekmektedir. Vakıf köyü Ermeni toplumu için alış veriş yapmak Samandağ ile gerçekleşeceği için bu şekilde bir ortaklık sağlanmıştır.

Yapmış olduğumuz görüşmelerden aldığımız verilere göre Hatay ilinde olan katılımcılarımız için şunu söyleyebiliriz ki, genel olarak kilise kayıtlı kişiler oldukları için İstanbul'daki cemaat ile bir bağ kurmuşlardır. Kültürel anlamda da, bireysel anlamda da sadece orada yaşayan ya da farklı ülkelerde yaşayan etnik birlikteliklerinin olmasının yanı sıra dindaşları da olan kişilerle bir temas halinde bulunmaktadırlar.

4.4.3. Ötekileştirme

Ötekileştirme kavramına birçok yerde denk gelebiliriz. Cinsiyet anlamında ötekileştirme, dini ötekileştirme, mesleki alanda ötekileştirme, etnik kimlik bağlamında ötekileştirme vs. birden fazla türünü görmekteyiz. Bizim bu çalışmada üzerinde duracağımız ötekileştirme ya da diğer anlamıyla ayrımcılık etnik köken

üzerinden gitmektedir. Günümüz toplumunda ötekileştirme kavramı ne yazık ki nefret söylemlerine kadar gidebilmektedir. Ve bu durum toplum içerisinde bir kutuplaşmaya, ayrılıkçı fikirlere, bazen şiddete doğru gitmektedir. Örneğin, Türkiye’de yaşayan bir kişi Ermenistan ve Azerbaycan savaşından ötürü Türkiye’de var olan Ermeni kiliselerini hedef alarak yapıya zarar verebilir ve bu tarz durumlar yaşanmış durumlardır. Bu da Ermeni toplumunda bir korkuya neden olur ve bu toplumun daha içe kapanık bir hal almasına da zemin hazırlar. Günümüzde çoğu kişi her yerde kimliğini ifade edememektedir. Bu bağlamda katılımcılarımızdan;

K.M14: “ Yani biz çocukluğumuzdan itibaren Ermeni olduğumuzu bilirdik. Ama ailemiz bize her zaman bu durumu dışarda dillendirmememizi tembih ederdi. Biz de Kürt müsün diye sorulduğunda evet der geçerdik. Bu anlamda yaşamış olduğumuz belli ayrımcılıklar da olmuyor değildi. Mesela bir ara arkadaşımın evine gitmiştim, daha lisedeydim o zaman. Arkadaşım annesine bu ermeni deyince, annesi de bana doğru dönerek tövbe de kızım Müslümanız biz demişti. O an kendimi çok tuhaf hissetmiştim. Hepimiz insanız sonuçta böyle şeyler çok üzücü.” Sözleriyle yaşamış olduğu ayrımcılığı aktardı. Günümüzde hala etnik kimlik ve dini kimlik kavramı özellikle söz konusu Ermeniler olduğunda birbiriyle bir tutuluyor. Günümüzde etnik kimlik ve dini kimlik kavramı birbiriyle aynı görülen iki kavram. Örneğin bir kişinin Ermeni’yim dediğinde direkt Hıristiyan olarak kabul edilmesi ya da bir başka kişinin ben Türk’üm dediğinde Müslüman sayılması. Halbuki etnik ve dini kimlikler birbirinden farklı değerler taşıyan kavramlardır. Etnik farklılıklara karşı olan tahammülsüzlükler olmakta. Bu noktada bazı kesimler Ermeni olmayı kötü olmak olarak görürken ve Ermeni’yim denmesinin de İslamiyet’e karşı bir küfür, hakaret olarak görmektedir.

K.M13: “ Yani ayrımcılık tabii ki oluyor. Her ne kadar çoğu kişi böyle şeyler yok dese de oluyor. Biz en çok da Hrant Dink öldürüldüğünde korkmuştuk. Ailenizden birinin beyaz bereli biri görürseniz uzaklaşın demesi ne kadar korkunç bir şey öyle değil mi?” burada ise katılımcımız cümlesinin sonunda yaşamış olduğu ayrımcılıktan doğan korkuyu bir bakıma bize de onaylatma isteği güdüyordu. Bireyler böyle durumlarda kendilerine destek olan birini görmek isterler.

K.M9: “Ben bir süre yurt dışında da yaşadım. Ayrımcılık sadece buraya özgü bir şey değil dünyanın her yerinde olan bir şey. Bizde baktığımızda bazen başkalarına karşı ayrımcılık yapıyoruz. Mesela LGBTİ kişileri dışlıyoruz onları kabul etmiyoruz. Bu da bir ayrımcılıktır.” Katılımcımız ötekileştirme kavramına insan özelinde bakmaktadır. Bu durumun bazen karşılıklı gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Yaptığımız görüşmede bir Ermeni olarak görüşmeye gelen katılımcımız Ermeni olduğuna dair soracağımız sorularda kendi kendine de bir ayrımcılık yaparak soruları başka yönden cevaplamaya çalışmıştır.

Varto ilçesinde yapmış olduğumuz görüşmelerde bu tarz ayrımcılık olayları yaşandığını belirtebiliriz. Bunun yanı sıra ticari anlamda etnik köken gözetir misiniz?, Ermeni olmayan diğer Müslüman olan gruplarla ilişkileriniz nasıl? Farklı etnik kökenden olanlarla ilişkileriniz nasıl? gibi sorulara da çoğunlukla aynı cevaplar verilmiştir. Ticari ilişkilerde herhangi bir etnisite gözetilmemektedir. Ama bununla birlikte Alevi kesimin ticari anlamda daha dürüst oldukları vurgulanmaktadır. Müslüman olan diğer gruplarla ortak paydaşlardan öteki iyi ilişkiler yürütülmeye çalışılmaktadır. Bunun bir diğer nedeni de evlilik bağı ile akrabalıkların kurulmuş olmasıdır. Küçük bir yer olduğu için ilişkiler sağlam tutulmaya çalışılmaktadır.

Bir diğer evrenimiz olan Vakıf Köyü’nde de ayrımcılıkla ilgili olarak;

K.H2: “Yani bizim olduğumuz yerde herkes Ermeni zaten öyle kendi aramızda bir ayrımcılık olmazdı. Zaten küçük bir toplumuz. Ama ilk İstanbul’a gittiğimde çalışırken ayrımcılığa maruz kalmıştım. Bir kere öncelikle ismin bile onlara farklı geliyor. Bu nasıl isim dediklerinde Ermeniyim diyorsun ve birden sana olan bakışları değişiyor.” isim yüzünden farklı bir yaklaşıma maruz kalan katılımcımızın bu cevabı verirken yüzünde yeniden beliren bir acının var olduğunu tarif etmek zor. İnsanların doğup büyükleri topraklarda yok sayılması durumuna ya da tuhaf karşılanmasına verilebilecek en güzel örneklerden biri.

K.H6: “Doğu Anadolu’da rahat ifade edebilirim ama İç Anadolu’da edemem. İlle tepki görürüm. Ama bu işin kötüsü bu senelerden beri yöneticilerin yaptığı bu yanlış uygulamalardan kaynaklanan bir şey. Mesela atıyorum biz çocukluğumuzda eskiden tarih okuduğumuzda hep derlerdi işte Ermeni çocuğu attı süngüye taktı bilmem ne yaptı senelerce bunu işlediler bu halkın içinde. Ya tabii ya önyargı var bu

ülkede. Yani işin kötü yanı yani bu ülkede yöneticiler baştan beri birlik beraberlik içinde yaşasalardı hiç kimse farklı davranmazdı, hiç kimse kimliğini saklamazdı.” sözleriyle bu ayrımcılıkların ne yazık ki bir devlet politikası haline de geldiğini vurgulamıştır. Bu cevaptan yola çıkarak şu varsayımı da yapmamız mümkün; Ermeniler çoğunlukla Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşadıkları için Hatay’da yer alan katılımcımız bu yerlerde çok fazla zorluk yaşamamıştır. Fakat İç Anadolu’ya geldiğimizde ise dinin ve milliyetçiliğin büyük etkisiyle buralarda kendi kimliğini rahat ifade edemeyeceğini düşündürmüştür.

Çalışmamızda yine Varto’da da olduğu gibi ticari anlamda kimlik ayırmadıklarını ifade etmişlerdir. Zaten Samandağ’a bağlı olan köylerinden alış veriş için Samandağ merkezine gittiklerini orada da çoğunlukla ya Arap Alevisi olan ya da Hıristiyan olan Arapların olduğunu ifade ederken, ticari anlamda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını dile getirmişlerdir. Diğer illerde yaşayan Ermenilerle ilgili de genelde İstanbul’daki Patrikhaneden ötürü oradakilerle bağlarının olduğunu ama Müslüman olan Ermenilerle bir iletişimlerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Hatta Vakıf Köyü’nde yaşayan Ermenilerden gözlemlediğimiz kadarıyla başka illerde yaşayan Müslüman Ermenilere karşı olan bakış açısının çok olumlu olmadığını da yaptığımız görüşmelerden elde ettik. Olumsuz bakış dediğimiz durum da dini anlamda farklı bir inanca mensup olma hali Hıristiyan Ermeniler için diğerlerini Ermeni olarak görmemek anlamına gelmektedir. Çünkü onlara göre Ermeni olmak Hıristiyan olmak demektir aynı zamanda. Bundan ötürü de onlar Ermeni olarak kabul görmemektedir.

SONUÇ

Kimlik kavramı, ait olma hissi ya da özdeş olmayı ifade etmektedir. Kimlik dediğimiz bireyin, grupların dünyasında bir bağ kurmalarına olanak sağlar. Ve bundan dolaydır ki kendilerini tanımlama yolunu tercih ederler. Ve bu tercih edilen bağlam sürekli değişkenlik gösteren, sabit kalmayan bir şeydir. Zaman ve mekan içerisinde sürekli değişir ve yeni formlar kazanabilir. Bağlam bakımından sabit kaldığı düşünülen etnik kimlikler de buna dahildir. Dolayısıyla sabit kalmazlar ve yeni formlara uyarlanabilirler. Süreç içerisindeki koşullar çerçevesinde, etnik kimliklerinde dinamikleri değişebilir.

Yapmış olduğumuz incelemelerde bize kimlik kavramı, 20. yüzyıldan bu yana, inceleme ve çalışma alanında, literatürde kendisine bir alan açmıştır. Türkiye’de de kimlik bağlamındaki ayrıştırmalardan ötürü bir hız kazanmıştır ve araştırma alanı içerisinde önemli bir konu olma yolunda ilerlemiştir.

Kimlik, bireylerin kendilerini ve topluluklarını nasıl tanımladıkları ile ilgilidir ve bu tanımlama süreci sürekli olarak değişir. Hristiyan ve Müslüman Ermeniler arasındaki kimlik farklılıkları, bireylerin kendilerini nasıl gördüğünü ve toplumsal bağlamda nasıl yer aldıklarını etkilemektedir. Bu çalışma, kimliğin zaman ve mekan içinde nasıl değişkenlik gösterdiğini, etnik ve dini kimliklerin bu süreçte nasıl şekillendiğini detaylandırmıştır.

Hristiyan Ermeniler, tarih boyunca kimliklerini büyük ölçüde dini inançlar ve kültürel miraslar etrafında inşa etmiştir. Bu bağlamda, Hristiyan kimliği dini ritüeller, bayram kutlamaları ve toplumsal etkinliklerle iç içe geçmiş bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Örneğin, Ermeni Apostolik Kilisesi'nin ritüelleri, Hristiyan Ermenilerin gündelik yaşamlarının merkezindedir. Bu pratikler, bireylerin toplumsal rollerini ve kimliklerini şekillendirmekte önemli bir rol oynamaktadır.

Öte yandan, Müslüman Ermenilerin kimlikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşanan toplumsal ve politik dönüşümler sonucunda şekillenmiştir. Müslüman Ermeniler, Hristiyan geçmişlerinden gelen kültürel mirası İslam'ın ritüelleri ve toplumsal normları ile

birleştirecek, kendi kimliklerini oluşturmuşlardır. Bu süreç, Müslüman Ermenilerin toplumsal entegrasyonunda ve kültürel uyumunda belirleyici bir rol oynamıştır.

Araştırmanın bulguları, kimliğin dinamik doğasını ve etnik kimliklerin nasıl değişebileceğini vurgulamaktadır. Kimlik, sabit bir olgu olmaktan çok, sürekli değişen ve yenilenen bir süreç olarak ele alınmalıdır. Hristiyan ve Müslüman Ermeniler arasındaki kimlik farklılıkları, toplumsal ve kültürel etkileşimlerle nasıl şekillendiğini ve bu etkileşimlerin kimlikler üzerindeki etkilerini göstermektedir.

Gündelik hayat kavramına geldiğimizde ise bu kavramın günümüz dünyasında araştırma alanlarına çok fazla konu olduğunu ve ele alındığını görmekteyiz. Yakın geçmişte ele alınan bu konunun, mikro sosyoloji için önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gündelik hayat kavramının araştırma alanlarından biri olmasındaki en büyük etkenlerden biri de toplumda görünenin dışındaki görünmeyen içinde büyük bir bilgi birikiminin olası durumudur. Gündelik hayat pratiklerimizden oluşan bir kavram olduğu için çok eski zamanlardan süregelenmiştir. Gündelik hayat denilen kavram belki de sürekli görünür olduğu için çok fazla önemsenmemiştir. Makro sosyoloji bu kavramın yapı güdümlerini olduğunu belirtmektedir. Fakat bunun yanı sıra yine mikro sosyoloji bireylerin kendi bilinçleri ile günlük pratiklerini gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Bu yaklaşım da gündelik hayat sosyolojisi gibi bir alan açılmasına katkı sağlamıştır.

Gündelik yaşam pratikleri, bireylerin kimliklerini ifade etme yollarını belirler ve bu pratikler zamanla kültürel ve toplumsal bağlamda değişiklik gösterebilir. Hristiyan ve Müslüman Ermeniler arasındaki gündelik yaşam pratiklerinin karşılaştırılması, bu iki grubun toplumsal yaşamlarını nasıl organize ettiğini ve kültürel değerlerini nasıl yaşattığını ortaya koymuştur.

Hristiyan Ermenilerin gündelik yaşam pratikleri, dini ritüeller, bayram kutlamaları ve toplumsal etkinliklerle şekillenmiştir. Ermeni Apostolik Kilisesi'nin bayramları, Hristiyan Ermeniler için önemli bir yer tutar ve bu bayramlar, toplumsal etkinliklerin ve sosyal etkileşimlerin merkezinde yer alır. Ayrıca, Hristiyan Ermeniler, geleneksel yemekler ve ailevi ritüeller gibi kültürel pratikleri de gündelik yaşamlarının bir parçası olarak sürdürürler.

Müslüman Ermenilerin gündelik yaşam pratikleri ise, İslam'ın ritüelleri ve toplumsal normları doğrultusunda düzenlenmiştir. Müslüman Ermeniler, namaz vakitleri, oruç ve diğer İslami ritüelleri gündelik yaşamlarına entegre etmişlerdir. Ayrıca, İslam'ın kültürel etkileri, Müslüman Ermenilerin sosyal etkileşimlerini ve toplumsal ilişkilerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Müslüman Ermenilerin kültürel adaptasyon süreçleri, onların kimliklerini ve gündelik yaşamlarını nasıl etkilediği üzerine yapılan analizler, bu grubun toplumsal entegrasyonundaki zorlukları ve uyum stratejilerini göstermektedir.

Kültür dünyasında var olan oluşum ve süreklilik ekseninde, öteki olmanın kattığı anlam sebebiyle, her koşulda kendinden olmayana ya da farklı görüneneye de ihtiyaç duyulmuştur. Bir öteki inşa ederken kişiler, kendilerinden olmayana farklı açılardan ve olumsuz anlamda damgalamaya çalışmıştır. Kendinden olmayana karşı olumsuzluklar düzenli bir seyir halindedir.

Araştırmanın bakış açısı dinsel kimliğin etnik kimlikten daha etkisiz olduğu yönünde olmasına karşın elde edilen bulgulardan hareketle bu durum savımızı desteklememiştir. Yapılan görüşmelerde özellikle Varto'da yer alan katılımcılarımızın İslamiyet ve Kürt kimliği etkisinde kaldığı görülmüştür.

Sahadan elde ettiğimiz görüşme verileri, etnik kimliğin etkisinin bu farklı iki yerde yaşayan Ermenilerde baskın olmadığını gösteriyor. Bununla beraber Müslüman Ermenilerde İslamiyet ve Kürt kimliğinin yaratmış olduğu bir kimlik erozyonu da söz konusu olmuştur. Hıristiyan Ermenilerde ise dini kimlik olgusu yerini zamanla sembolik bir görüntüye bırakmıştır. Yapmış olduğumuz görüşmeler sonucunda din kavramının genel olarak varlığını kaybettiğini ifade edebiliriz. Mesela dini bayramlarını kaçırmayan ve bunu bir şenlik havasında kutlayan bu grubun, kiliseyi sembol olarak görmeleri, Hıristiyan olsalar dahi din olgusunu çok baskın bir şekilde yaşamadıklarını ve hatta çoğunun dini inanç anlamında yoğun bir duyguya sahip olmadıklarını örnek olarak gösterebiliriz. Bu sonuca da Hatay'da yaptığımız görüşmelerde din ile ilgili sorulara verilen cevaplardan hareketle varılmıştır. Varto'da yapılan görüşmelerde ise İslamiyet dininin çok büyük bir etkisi olduğunu görmekteyiz. Çoğu yerde bir gelenek olarak sürdürülen paskalya ziyafeti Varto'da yaşayan Ermeniler tarafından unutulmuş bir durumdadır. Hatta kendi etnik kimliklerine dair en

küçük bir kırıntının, yapılan görüşmelerde çoğu kişide varlık göstermemektedir. Ataları yüzyıllarda Varto'da olan bu küçük grup, tamamen İslamiyet geleneklerine göre hareket etmektedir. Hatta çoğu katılımcımız, kendileriyle Ermeni oldukları için görüşme yapmak istediğimizi bildiği halde Ermeni olduklarını ifade etmeye karşı da bir çekimsellik yaşamışlardır.

KAYNAKÇA

- AKERLOF , George A., KRANTON, Rachel E. (2016). *Kimlik İktisadı*, çev. Can Madenci, Ankara: Efil Yayınları.
- AKTÜRK, Şener (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri Dil-Din-Etnisite-Milliyet-Devlet ve Medeniyet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ANIK, Mehmet (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- AYDIN, Mustafa (2017). *Kurumlar Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- BARTH, F. ; *Etnik Gruplar ve Sınırları*, (Çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001.
- BAUMAN, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BERTING, Jan: *KİMLİK SİYASETİ; Krizler, İnşalar, Aktörler, Çeviren: Hüsamettin İnaç*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- BİLGİN, Nuri (1994) *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- BİLGİN, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşina Kitaplar
- BOSTANCI, Naci (1998), “*Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik*”, Türkiye Günlüğü, Ankara, Sayı No: 50, s: 38-55.
- CASTELLS, Manuel (2006), *Kimliğin Gücü*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇETİN, Ensar (2017), *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DE CERTEAU, M. (2008), *Gündelik Hayatın Keşfi I*, (çev: Lale Arslan Özcan.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- DENİZ, A. Ç., HÜLÜR, A. B., & EKİNCİ, Y. (2016), *Göç, Strateji Ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi; 9(42), s.1077-1087.
- DİNK, Hirant, “*Ermeni Kimliği Üzerine (2) Kilisenin Rolü*”, Agos, 14 Kasım 2003.
- DURDU, Z. , YILDIRIM, B. *Academic Perspective: Social Sciences and Humanities Research, I*, Lithuania: SRA Academic Publishing, 2023, 3-30.
- ERALP, Atila (1997), Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi*, ed. A. Eralp, İstanbul: İmge.
- ERKAN, Erol (2013), *Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik*, Uluslararası Türk Dili ve Tarih Dergisi, Sayı: 8, s. 1825-1837, Ankara.

ESGİN, A., ÇEĞİN, G. (2018). *GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ – Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar*, ed. A. Esgin, G. Çeğin, Ankara: Phonex.

FENTON, Steve (1999), *Etnisite- Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix Yayınevi.

GOFFMAN, E. (2014a). *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Metis Yayınları.

GOFFMAN, E. DAMGA; *Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik Yayınları, 2014.

GOFFMAN, E. ; *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, (Çev. Barış Cezar), İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

GÜNERİGÖK, Mustafa (2019), *Zygmunt Bauman ve Din: Tanrı, İnsan ve Belirsizlik*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 13, s. 117-140, Muş.

GÜVEN, Erdem (2011), *Mekan, Kimlik, Yahudilik*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

HALBWACHS, M. ; *Kolektif Hafıza*, (Çev. Banu Barış), Ankara: Heretik Yayınları, 2017.

HALBWACHS, M. ; *Kolektif Bellek*, (Çev. Zuhale Karagöz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.

HALBWACHS, M. ; *Toplumsal Sınıfların Psikolojisi*, (Çev. Zuhale Karagöz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.

HALL, Stuart; *KİMLİK, Kültürel; KİMLİK-TOPLULUK, Diaspora. Kültür/Farklılık*. Çeviren: İrem Sağlamer, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.

HORTAÇSU, Nuran: *BEN BİZ SİZ HEPİMİZ Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

İNAÇ, Hüsamettin: *TÜRKİYE'NİN KİMLİK PROBLEMLERİ*, Ankara: Adres Yayınları, 2016.

İSKEFİYELİ, Z. (2007). *Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise Ve Misyonerler*, Akademik İncelemeler, 2(1), 231-255.

JENKINS, Richard (2016), *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*, İstanbul: Everest Yayınları.

KAYA, Ayhan (2011), *Türkiye 'de Çerkesler; Diaspora 'da Geleneğin Yeniden İnşası*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ankara: Ocak Yayınları, 1997.

LEFEBVRE, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Işın Gürbüz (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım.

LEFEBVRE, H., *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.

MALESEVIC, Sınısa (2019). *Etnik Sosyoloji*, (Çev. Ed. Tuğçe Poyraz Tacoğlu, Abdurrahim Güler), Ankara: Nobel Yayıncılık.

MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

MOLLAER, Fırat (2019), *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.

ONAY, A. , Avcı, N. (Ed.). (2019). *Din Sosyolojisi*. Lisans Yayıncılık.

ÖZDOĞAN, G. G. , KARAKAŞLI, K., KENTEL, F. ve ÜSTEL, F. , *Türkiye'de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

PAMUK, Akif (2014), *KÜLTÜR VE TARİH Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

PETER L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, s.67

SOMERSAN, Semra (2008), “*Babil Kulesi 'nde Etnilerden Ulus-Devletlere*”, Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite sayısı, yıl: 11, sayı: 44, Ankara, s. 75-90.

TOK, Nafiz (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

YANIK, Celalettin (2013), *Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi*, Kaygı Yayıncılık.

YELKEN, Ramazan (1999), *Cemaatin Dönüşümü: Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yay.

YILMAZ, G. G. (2018). *Michel de Certeau'nun Gündelik Hayat Sosyolojisiyle Bir Analiz: Almanya'daki Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

YOLCU, M. Ali (2015). *Diaspora ve Kimlik*, ed. M. A. Yolcu, Konya: Kömen Yayınları.

YORULMAZ, Murat, “*Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi*”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırma Dergisi, cilt: 3, sayı: 2, Haziran 2012.

EKLER

EK-1

Görüşme Soruları

Kişi Bilgisi

1. Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?
2. Nerede doğdunuz ve büyüdünüz?
3. Eğitim durumunuzdan bahsedebilir misiniz?
4. Bir mesleğiniz var mı? Ne işle meşgulünüz?
5. Bildiğiniz diller hangileri?
6. Kendinizi dinsel açıdan nasıl görüyorsunuz?
7. Aylık gelir durumunuz nedir?

Aile Bilgisi

8. Anne ve babanızın yaşam öyküsünden bahsedebilir misiniz?
9. Anne ve babanız ile ilişkilerinizden bahsedebilir misiniz? Varsa çocuğunuzla ilişkiniz nasıl?
10. Yaşadığınız yerde ailenizin ya da sizin kimliğinizi saklamak zorunda olduğunuz anlar oldu mu? Olduysa bundan söz edebilir misiniz?

Kimlik İle İlgili Sorular

11. Ev içerisinde hangi dili konuşuyorsunuz?
12. Kendi kimliğinizi tanımlarken kendinizi nasıl görüyorsunuz?
13. Yaşadığınız yerde çoğunluğun dışında farklı bir etnik kimliğe sahip olduğunuzu ne zaman öğrendiniz? Bu durum size ne hissettirdi?
14. Kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradınız mı? Ayrımcılık olarak nitelendirdiğiniz ne tür olaylar yaşadınız?
15. Başka şehirlerde yaşayan Ermeniler tarafından siz ve diğer aile fertleri ayrımcılığa uğradınız mı?
16. Sizden önceki kuşakla sizin aranızda ne tür farklar vardır? Gelenek, görenek, adet ve anelerinizde farklılıklar var mı?

17. Yaşadığınız şehirde sizi diğer etnik gruplardan ayıran bir fark var mı? Yemek, halk oyunları, şarkı vs. sadece size has olan şeyler var mı?
18. Türkiye’de yaşayan diğer Ermenileri kendinize yakın hissediyor musunuz?
19. Türkiye’de kendinizi kimliğiniz ile rahat bir şekilde ifade edebiliyor musunuz?
20. Yaşadığınız şehirde farklı etnik kökenden insanlarla ne tür ilişkileriniz var?
21. Çevrenizde farklı etnik veya dini kökene mensup insanlar arasında evlilikler oluyor mu? Oluyor ise siz bu tür evlilikler ile ilgili neler düşünüyorsunuz? Tanık olduğunuz bir olay oldu mu?
22. Dini kimliğinizden bağımsız olarak etnik kimliğinizi koruyabildiğinizi düşünüyor musunuz?
23. Yaşadığınız çevrede farklı kimliklere bakış açısını değerlendirebilir misiniz?

Yaşadığı Yere Dair Olan Bilgisi

24. Yaşadığınız şehrin tarihi, sosyal, kültürel yapısına dair bilginiz var mı?
25. Yaşadığınız şehirde mutfak, örf ve adetler konusunda sadece sizin yaptığınız şeyler var mı?
26. Yaşadığınız yerde en çok tüketilen besinler hangileridir?
27. Belirli özel günlerde size özgü yaptığınız yiyecek ve içecekleriniz mevcut mu?
28. Kimliğinizi temsil eden size özel bir giyim-kuşam kültürünüz var mı?
29. Yaşadığınız yerdeki diğer insanlarla kültürel ortak paydaşlarınız var mı?
30. Kendinizi yaşadığınız şehre ait hissediyor musunuz?
31. Çalışma hayatınızda farklı kimliklere sahip bireylerle çalışmak nasıl bir duygu ve deneyim bahseder misiniz? Avantajları ve dezavantajları var mıdır?
32. Düğün, cenaze ve özel günlerinizde çaldığınız Ermenice müzikler, şarkılar var mıdır? Varsa nelerdir?
33. Ermenilere özgü çalgı aletleriniz var mı? Köyde bu çalgı aletleri kullanılmakta mıdır?
34. Bölgeye ya da Vakıflı’ya ait müzikleriniz ya da ezgileriniz var mı? Varsa nelerdir?
35. Günlük alışveriş ya da ticari ilişkilerde etnik ya da dinsel bir farklılık gözetiyor musunuz? Diğer etnik ya da dinsel gruplar günlük ticari ilişkilerde size karşı bir ayrımcılık yapıyor mu?

36. Yaşadığımız yerde Dede ya da ata mesleği olanlar kendilerine miras kalan bu faaliyetleri sürdürüyorlar mı? Gözlemleriniz nelerdir?
37. Yaşadığımız yerde ne tür etkinliklere katılıyorsunuz?
38. Muş'ta Müslüman Ermeniler ile Ermeni olmayan Müslümanlar arasındaki ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?
39. Doğum, evlilik ölüm vb. ritüellerde yapılan yemekler hakkında bilgi verebilir misiniz?
40. Gelenek ve göreneklerinizde evlilik ritüelleri nelerdir?
41. Köydeki aile yapısı geçmişten günümüze kadar nasıl değişmiştir? Çocuk sayısı bakımından bir değişim var mıdır? Doğum oranlarının azalmasında ne tür faktörler etkilidir? Çocuk sayısındaki azalma kültürün ve neslin geleceği açısından bir sorun olarak görülüyor mu?
42. Kötü bir olay yaşadığınızda veya zorda kaldığınızda en çok hangi kişi, kurum, kuruluş, sivil toplum vs. gibi yerlerden yardım beklersiniz? Kimlere kendinizi daha yakın hissedersiniz?
43. Bölgeye özgü kullandığımız atasözleri, maniler ve bilmeceleer mevcut mu? Bunlar nelerdir?
44. Gündelik yaşamınız da yakınlarınız ile hangi dilde konuşursunuz? Bu konuştuğunuz Dil'de ne etkendir?
45. Türkiye'de diğer illerde yaşayan Ermenilerle ilgili bilginiz var mı? Yaşamlarına dair bilgi edinebildiniz mi? Bu bilgiye nasıl ulaştınız?
46. Bulduğunuz yerde bir gününüzü nasıl geçirirsiniz?
47. Bu görüşme boyunca üzerinde durmadığımız ancak konu bağlamında değinmekte fayda olacağını düşündüğünüz başka konular var mıdır?